

PROF. DR. HALİL AYDINALP İLE SÖYLEŞİ: DİNİ MOTİFLİ TERÖRİZM ¹

ÖZET

Dini motifli terörizm, 21. yüzyılda hem bireylere hem de inanışlara zarar vermeye devam etmektedir. Özellikle son 30 yılda din terör ilişkisi daha çok tartışılmaya başlanmıştır ve bu durum da dini motifli terörizmin unsurlarının ve nedenlerinin daha çok incelenmesini gerektirmektedir. Bu kapsamda üçüncü sayımızda, Dini Motifli Terörizmin ne olduğu ve ardında hangi dinamiklerin yattığı, son otuz yılda dini motifli terörizmin artmasındaki nedenlerin ne olduğu, dini motifli radikalleşmenin ana unsurlarının ne olduğu, dini istismar eden terör örgütlerinin eleman kazanmak için kullandıkları radikalleşme yöntemleri ve Türkiye’de faaliyet gösteren din motifli terör örgütlerinin hangileri olduğu gibi konuları Prof. Dr. Halil AYDINALP ile konuştuk. Din Sosyolojisi alanında Ankara Üniversitesi’nde yüksek lisans, Marmara Üniversitesi’nde doktorasını tamamlayan Prof. Dr. Halil AYDINALP, The City University of New York ve The New School üniversitelerinde alanıyla ilgili eğitim aldı. Din sosyolojisi sahasında bilimsel makaleleri ve tebliğleri yanında, Terör ve Köktencilik Ekseninde Canlı Bomba Sosyolojisi, Yüksek Din Öğretimi ve Dini Köktencilik, Din ve Dünyevileşme, Din Sosyolojisine Giriş: Çağdaş ve Klasik Kuramlar (Çeviri) ve Din Sosyolojisine Giriş (Çeviri) yayınlanmış kitaplarından bazılarıdır. AYDINALP halen, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı’nda Prof. Dr. olarak görev yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Dini Motifli Terörizm, Radikalleşme, Dini Motifli Radikalleşme, DEAŞ, El Kaide.*

TRAD: Sayın hocam öncelikle Terörizm ve Radikalleşme Araştırmaları Dergisi TRAD’ın “Dini Motifli Terörizm” konulu söyleşi talebini kabul ettiğiniz ve değerli zamanınızı ayırdığınız için teşekkür ederiz. Dilerseniz ilk sorumuzla başlayalım. Dini Motifli Terörizm Nedir? Politik şiddetin dini motifler ve nedenlerle kullanılmasının ardında hangi dinamikler yatmaktadır?

Prof. Dr. Halil AYDINALP: Ben teşekkür ederim. Bu vesile ile yeni yayın hayatına başlayan TRAD dergisine bundan sonraki çalışmalarında başarılar diliyorum. Dini motifli terör denildiği zaman bu kavram terörizm tartışmalarının bir alt başlığı olarak ele alındığında bilimsel bir çerçeve kazanır. Dolayısıyla genel terörizm tanımını üzerinden gidilerek öncelikle dini motifli terör kavramını daha az spekülatif bir çerçeveye çekmek gerekir.

Terör denildiği zaman etnik, dini ya da aşırı sol fark etmeksizin, terörizm tartışmalarında dikkate alınması gereken bazı hususiyetlere dikkat

---

¹ Bu söyleşi TRAD adına Simay Sultan DOĞAN tarafından yapılmıştır.

çekerek başlamak isterim. Öncelikle bütün terör faaliyetleri “ex-post-facto” nitelikte olup eylem sonrası kavramsallaştırmalarla anlamlı hale getirilmeye çalışılır. Terörizm literatürü de böyle oluşur. Eylem sonrası geriye dönük adlandırma, anlamlandırma, açıklama, dolayısıyla meşrulaştırma ya da gayrı meşru kılma çabaları devreye girer. Sonuçta terörle ilgili bir teorik zemin oluşur. Bakış açımız ya da eğiliminiz neyse terörizm tartışmalarında ulaşacağınız sonuç da ona göre değişecektir.

Bir başka konu terör tartışmalarında sosyal bilimlerin diğer alanlarına göre belge ve uygulama sorunu vardır. Sosyal bilimcinin gözlemleri elindeki bilgi ve belgelerle sınırlıdır. Belgelerden hareketle bilimsel faaliyetini inşa eder. Terörün nitelikleri açıktır. Terörizmin altında yatan sosyolojik, psikolojik, siyasal, ekonomik nedenleri de büyük ölçüde biliyoruz. Fakat terörizmin karanlık yönlerine dair bilgi ve belge elde etmek her zaman kolay değildir. Sonuçta ulusal otoriteler, güvenlik ya da ülkeler arası iş birliği gerekçesiyle istihbari karartmalar veya eylem sonrası bilinçli yönlendirmeler yapabilmektedir. Terör örgütleri de yönetici hiyerarşi dışında kimsenin bilmediği illegal ilişki ağlarına ya da lojistik desteklere sahiptir; bir sır cemiyeti şeklinde bilinmemesi gereken hiçbir bilginin sızdırılmaması temel önceliklerdendir. Gereğinden fazla bilgi bazen iç infazları da beraberinde getirmektedir. Ayrıca dünya ekonomik sistemine yön veren aktör devletler terörü önceden tayin edilmiş hedeflere göre kullanma potansiyeline sahiptir. Terör faaliyetleri global hesaplaşmaların araçları olarak “karanlık diplomasi” unsuru da olabilir. Görünen yüzleri kadar görünmeyen bir özü olduğu başta kabul edilmelidir. Yine terörizm sosyal bilim araştırmalarında saha araştırmalarının çok az yapılabildiği “mahrem” konuların başında gelir. Uygulamaya dayalı bilgi alışverişleri kısıtlıdır. Tabi bunları söylerken bu konularda kesin bir şeyler yok mu? Elbette var; hatta yüz elli yıllık modern terörizm tarihi içinde terörün bilinenleri bilinmeyenlerinden daha fazla hale gelmiştir denilebilir. Dikkat çektiğimiz hususlar sadece hatırlatılması gereken metodik çekincelerdir. Terör tartışmaları her şeye rağmen bilinenlerden hareketle bilinmeyenleri anlama çabası olarak görülebilir.

TRAD: Dini motifli terör nasıl ele alınabilir ya da bu kavramdan ne anlamalıyız sizce?

Prof. Dr. Halil AYDINALP: Terör ve din ilişkisi denildiği zaman burada iki kavramımız var bizim. Dini yapıların terörle ilişkisini belirleyebilmemiz açısından daha net bir yerden hareket edecek olursak, terör nedir ve dinin bununla ilişkisi ne olabilir sorusunu sormak gerekir. Kavramlar olguları

bazen küçültür bazen de gereğinden fazla büyütür. Ancak bilimsel faaliyet zorunlu olarak kabul edilmiş ve genel olarak mutabık kalınmış kavramlar üzerinden sosyal olayları aydınlatmaya çalışır. Malum terör nedir ya da terör faaliyeti ne anlam ifade eder denildiğinde yüzün üzerinde tanım görürüz. Literatüre müracaat ettiğimizde net bir şekilde işte terör budur diyebileceğiniz tek bir tanımlamayla ilerlemeniz zordur. Baktığımız açı kullandığımız tanımı belirler. Ancak terörizmle ilgili evrensel literatüre baktığımızda terörün ne, teröristin kim olduğu konusunda genel anlamda mutabık kalınan net bir çizgi yakalayabiliyoruz. Buna genel özellikler seti diyelim. Bu özellikler seti üzerinden gidilecek olursa, terörün beş temel ayırt edici özelliği olduğunu söyleyebiliriz.

Birincisi terör eylemi; korkutma, yıldırma, caydırma, öldürme şeklinde daima bir mesaj içerir. İkincisi bir ideolojiye dayalı politik ve stratejik hedefleri vardır. Üçüncüsü gerektiğinde sivil hedeflere saldırmaktan çekinmez. Dördüncüsü terör planlı ve örgütlüdür. Beşinci özelliği ise son dönemde sıklıkla tartışılan vekâlet savaşları yaklaşımından hareketle terör eyleminin bir örtü ya da araç olarak kullanıma açık olmasıdır. Genelde ülkemizde din-terör tartışmalarında konu dini hassasiyetlere yani dinle terörün ne işi olur, İslam'ın terörle ne alakası olabilir, bu eylemler bütünüyle ajanların işidir gibi spekülâtif bir yere kayıyor. Halk için bu hassasiyet anlaşılır bir şeydir. Fakat böyle bir savunmacılığın yer yer akademi ve entelektüelleri de içine alması bizi çok da verimli olmayan normatif bir tartışmanın içine çekmektedir. Onun için tanım ve kavramlar açısından gitmenin zihinleri netleştireceğini düşünüyorum.

Bir defa bugün bazı dini eğilimli örgütler yıldırma, korkutma, caydırma ve öldürme faaliyetleriyle temelde siyasal bir mesaj verme kaygısı içindedir. Bu örgütlerin dini-politik bir ideolojiye sahip oldukları açıktır. Bir lider ve örgütsel yapı tarafından stratejik hedefler tayin edilmekte ve planlı biçimde saldırılar gerçekleştirilmektedir. Dini politik bir ideolojiye dayalı çoğu zaman çatışmanın tarafı olmayan siviller de hedef alınmaktadır. Sonuçta global veya bölgesel aktör devletler tarafından ya da rakip başka gruplar tarafından kullanılabilen; dini yorumlarla meşrulaştırılan, dini motivasyonla mobilize edilen ve dini sembolizmle yapılan terör faaliyeti var mıdır dünyada? Vardır. Bu kriterleri dikkate aldığımızda el-Kaide'nin 2003 İstanbul eylemlerinde ya da İŞİD'in eylemlerinde bu kriterlerin var olduğunu görürüz. Örgütlü biçimde, politik gayelerle, caydırma ve mesaj verme saikiyle, sivil unsurları da kapsayacak şekilde, “karanlık” bir diplomasinin

aracı olarak kural dışı şiddet kullanan ve ortaya çıkan terör eylemini/sürecini “dini ideolojiyle” meşrulaştıran öznel ve örgütler olduğuna göre dini motifli terörden bahsedilebilir. Daha da netleştirilirse, dini terör, örgütlü radikal dini yapıların, sivilleri de kapsayacak şekilde, uluslararası sistem tarafından kullanıma açık biçimde, belirli bir politik mantığı göre dinle meşrulaştırdıkları ve motive ettikleri terör eylemidir. Burada dini kavram ve sembollere dayalı terör sürecini var eden “özne ve hareketler” merkeze alındığında ancak dini motifli terörden bahsedebiliriz. Terör temelde bir din meselesi değil; bir dine inanan özne veya örgütün dini algılama ve yorumlama meselesidir. Dikkat edilirse, taktik ve tanım olarak diğer terör tiplerine uyan eylem biçimlerinin dini yorumlarla haklılaştırılması ve motive edilmesi dini terörün bağlamını oluşturur. Din ve terör ilişkisi, bu ekseninde, dinden neşet eden kimlikler, ideolojiler; bir manada dini zemine dayalı “üretilen katı dinselilikler” meselesi olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla sınırları böyle çizdiğimiz zaman, ortalama bir muhafazakâr ya da kendisini Müslüman olarak nitelendiren herhangi bir insanla, bu tarz yapılar içerisinde yer alan, kendilerine yine Müslüman diyen ve İslam’ı yaşadıklarını söyleyen insanlar arasında bir ayırım yapılabilir. Ben sınırların netleştirilmesinin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Makul kriterler üretirseniz teröristle terörist olmayan ayırt edilir; teröriste terörist demek ne kadar makulse, terörist olmayanı da terörist demek de o kadar sapmadır. Herkese hakkını vermek ve bu konuda gereksiz komplekse girmemek lazım.

TRAD: Peki dinle terör ilişkisinin dinamikleri nedir? İslam dünyasının belli bölgeleri niçin radikallik üretmektedir?

Prof. Dr. Halil AYDINALP: Şimdi dinamikleri nedir deyince çok dinamik var tabii. Yani tanım üzerinden gittiğimiz zaman, makro sosyolojik düzeyde yapısal dinamiklerden bahsedilebilir. Neden bir dine inanan insan teröre müracaat ediyor? Yapısal zemin yoklanabilir. Özneye ait aktörün yani terörist dediğimiz kişinin kendisine ait gerçeklikleri olabilir. Bu özne, niçin böyle ekstrem bir yol tercih etmiştir sorusu mikro seviyede dinamiklere tekabül eder. Bir de sosyal yapı ve öznenin birleştiği yerde örgütsel yapıların bilinçli faaliyetleri karşımıza çıkar. Bu üç dinamiğin yanında ya da üstünde bir de etki eden faktör olarak global ekonomik sisteme vurgu yapmak gerekir. Dolayısıyla İslam dünyasında terörizm denildiğinde özne, sosyal yapı, örgüt ve küresel kontekstin genel bir kombinasyonu akla gelmelidir. Bütüncül bakmak ancak böyle gerçekleşebilir.

Makro yapısal dinamikler açısından, aşağı yukarı son 400 yıllık tarihin baktığınızda İslam dünyasının genel anlamda bir gerileme süreci içerisinde olduğunu görürsünüz. Batı dünyası Coğrafi Keşifler, Rönesans, Reform bunların tetiklediği Aydınlanma, Fransız Devrimi, Sanayileşme ve bugünkü anlamda iletişim teknolojilerinin var ettiği bilgi toplumu haline gelirken, İslam dünyası bu süreçler karşısında önce yabancı ve ikircikli bir tavır geliştirirken daha sonra gönülsüz bir kabulle heyecanlı evetçiler arasında savrulmalar yaşamış; sonuçta bir sarkaç modeli içinde gelenekle modernlik arasında Batı'ya özgü süreçleri geriden de olsa yaşamak zorunda kalmıştır. Halka halka tüm dünyada etkisini hissettiren Aydınlanma, Fransız İhtilali, Sanayileşme ve Sömürgecilik Batı lehine askeri sonuçları da olan ekonomik açıdan dengesiz bir “dünya sistemi” ortaya çıkarmıştır. Batı merkezci ya da Batı dışından yapılacak her sosyolojik okuma bu makro süreçleri ve etkilerini kendine göre anlamlandıracaktır. Fakat reddedilemez bir gerçektir ki Batı bu süreçlerden kazançlı çıkan taraf olarak inşa ettiği bilimsel ve politik söylemlerle temeli iktisadi güce dayanan küresel bir denetim mekanizması oluşturmuştur. Bu gerçek, tarihi olarak kendi sistem, düzen ve kontrol mekanizmalarıyla büyük devletler kurma yetenek ve kültürüne sahip Müslüman dünya için hâlâ atlatılmayan krizler meydana getirmiştir.

Bu krizlerin başında da “egemenlik ve bağımsızlık” krizi gelir. Türkiye, İran ve Afganistan istisna edilirse, 1950'lere kadar, İslam dünyasının tümü sömürgeciliğin kurbanıdır. Bir asır önce Osmanlı topraklarının paylaşımı I. Dünya Savaşı'nın sebebi olurken; Afganistan, Bosna-Hersek, Çeçenistan, Dağıstan, Keşmir, Ogadin, Irak, Suriye, belki yakın gelecekte çatışmaların içine çekileceği sinyalleri veren Doğu Türkistan, Burma, hatta İran ve Türkiye'deki çatışmalar, eski paylaşımındaki hoşnutsuzluğun küresel sisteme ait dışı vurumu olarak okunabilir. İslam dünyasında her siyasi şiddet doğrudan dini radikalizmle ilgilidir şeklinde bir korelasyon yetersiz veriye dayalı bir genelleme olur; ihtimal yanlıştır da fakat sömürgeciliğin etkisi altında İslam dünyasında işgaller ve iç savaşlar arttıkça dini radikalizmin tırmandığı, radikalizmin oluşturduğu tepkisel kültürün ise dini motifli terörü potansiyel olarak artırdığı da açıktır.

İşte bu nedenle Endonezya'dan Fas'a kadar şöyle bir baktığınız zaman Batı'nın fiili olarak sömürgesi olan ülkeler toplumsal travma ve bir mağlubiyet psikolojisi yaşadılar. Belki hala yaşıyorlar. Travmalar tarihsel kin oluşturur. İntikam güdüsüne dayalı olarak sömürgeleşen coğrafyalarda

daima “niçin” sorusu sorulmuştur. İslam dünyasında, terör, sömürgeciliğin çözücü etkileri altında bağımsızlık mücadeleleri ve düzen arayışlarından ayrı ele alınamayacak bir mesele olarak karşımıza çıkar. İşgal ve sömürü İslam dünyasında ilk örgütlü yapıların oluşmasını sağlamıştır. Mesela 1928’de Hasan Benna Mısır’da “Müslüman Kardeşleri” küçük bir yapı içerisinde kurarken, temel refleksi İngiliz işgalidir. Benna İskenderiye’de ve Kahire’de “bütün güzel semtler, bütün güzel okullar yabancıların elinde, biz bu toprakların sahibiyiz ama onlara hizmet ediyoruz” şeklinde düşünür. 1941’de Hint alt kıtasında Mevdudi’nin kurduğu Cemaat-i İslami için de benzer değerlendirme yapılabilir. Mısır’da sömürgeciliğin etkileri altında ortaya çıkan Müslüman Kardeşler’in tarihsel seyri ve şiddetle ilişkisi bu durumu pek çok açıdan örneklemektedir. 1936-39 Filistin ayaklanmalarına silahlı destek veren İhvan, özellikle hareket içindeki Mahmud Lebib gibi ordu kökenlilerin etkisiyle, 1940’larda Mısır ve Filistin’deki İngiliz varlığıyla mücadele edecek bir “mücahid ordu” teorisinden beslenmiştir. Başlangıçtaki bu anti-emperyal İngiliz-Yahudi karşıtlığı, daha sonraki dönemlerde, Müslüman yöneticileri de içine alacak şekilde bugünkü örgütlere doğru bir evrim geçirecektir. Mısır’da 1970 sonrası ortaya çıkan Tekfir ve Hicret (Şükri Mustafa), Askeri Teknik Akademi (Salih Seriyeye), Cihat Örgütü (Ahmed Salih) gibi örgütsel yapılanmalar, hapisane şartlarında, özellikle Seyyid Kutub’un fikirleri etrafında ve 1966’da asılmasının oluşturduğu hava içinde yaşanan radikalleşmenin ve Müslüman Kardeşler’den kopuşun bir sonucudur. Buradaki örgütlü radikalizm, 1970’lerden günümüze, kendi devletlerinde karşı devrimci, ulus ötesi sınırlarda anti-emperyal üçüncü nesil cihatçı gruplara doğru uzanacaktır.

Peki işgal ve sömürü bittiğinde ne oldu? Bu sefer de İslam dünyası moderniteyi tartışmaya başladı. Bağımsızlığı elde ettiniz, şimdi düzen kurma ve ilerleme zamanı; zamansal ve konjonktürel olarak düzen ve ilerlemenin çerçevesi ise modernizm. O zaman hangi araçlarla, nereye kadar ve nasıl modernleşeceğiz? Modernite anlattığımız bağlam dikkate alınırsa Batı’ya ait bir hikâye. Batı’ya ait bir hikâyenin içerisinde ulus devlet, parlamenter yapı, demokrasi, laiklik, rasyonalite, pozitif bilim var. Bunun ürettiği yeni bir sanayi ve kent hayatı; dolayısıyla topyekûn toplumsal bir kabuk değiştirme var. Bunun içerisinde siyasal gelenekten kopuş anlamına gelen laikleşme; toplumsal gelenekten kopuş anlamına gelen sekülerleşme var. Böyle bir zeminde modernite hatalı teşhis edilmiş bir hastalığın yanlış tedavisi gibi algılandı; halk ve aydın kırılmaları yaşandı. İşgal ve anti-emperyal fikirler, Müslümanları ne kadar birleştirmişse, bağımsızlık sonrası modernite

tartışmaları da o kadar ayırıştırılmıştır. Bu süreçte akıl, bilim, insan, hukuk, ulus devlet, vatandaşlık, demokrasi, laiklik, kadın, eğitim, sanat kendi yatağını bulamamış kriz alanları olmaya devam etmektedir. Geleneği devam ettirememiş, moderni kabullenmekte zorlanan, dini bir gelecek inşası için toptan kabul veya tümünden ret karşıtlığı içinde, kendi yerini arayan İslami hareketlerden süzülerek, sadece “kültürel” olarak değil, aynı zamanda “fıkıh” olarak da arabeskleşen söylemler üreten radikaller, tümünden ret tipolojisinde ele alınacak bir grup olarak karşımıza çıkar. Dini radikalizm, bu açıdan, son üç asırdır büyük başarılarla hasret insanların içinden çıkan karşıt bir grubun teknolojiyi olmasa da modern olanı tümünden reddettikleri bir içe kapanma psikolojisi olarak okunabilir. Burada mağlubiyet psikolojisinin oluşturduğu kişilik parçalanmaları, çaresizliğin tetiklediği öfke ve intikam duyguları, kazanmak için değil de sesini duyurmak için irrasyonel tercih ve eylemler olarak da görülebilir. Sanayileşme, şehirleşme, akılcılaşıma, bireyselleşme ve bu oranda da dünyevileşme eğilimlerinin hayatı yönlendirdiği seküler karakterde bir dünyada dini köktencilikler özellikle devleti ve hayatı kendi kavramlarıyla yeniden kutsallaştırmaya çalışmaktadır. Bu manada, dini kullanan terör küresel ya da ulusal sisteme karşı dozajı ayarlanmamış ya da ayarı kaçırılmış bir tepkiselliktir. Modernitenin rasyonel katılığı kadar post-modern boşluklar ve belirsizlikler de bu reaksiyoner tavırları beslemektedir.

Modernleşme krizi İslam dünyasında sosyal adalet, ekonomik refah ve siyasi bütünleşme krizleriyle iç içe ilerledi. Örneğin şehirleşme süreci bu krizlerin tümünün görülebileceği laboratuvar gibidir. Kent hayatı muhafazakâr geçmiş ile seküler gelecek arasında ikilemler yaşayan gençlerin kimlik arayışlarına sahnedir. Dinî-kültürel değerlerle materyalist/kapitalist dünya arasında sıkışmanın, kendine göre özgün bir kültür yaratamamanın sonucu, diğer alt ve karşıt kültür alanları gençler için alternatif sosyalleşme mekânları haline gelmektedir. Kültür yaratma sürecinde şaşırtıcı zıtlıklar ve tercihlerle yüzleşen gençler, kendi kimliklerini yeniden kurabilme çabası içinde yalnızlaşmakta, matem havasına bürünmekte, yabancılaşmakta, yanlış yönlendirme ve telkinlere açık hale gelmektedirler. Eksik bilgiler, hatalı genellemeler ve gereksiz abartılarla radikal dini söylemlere ve örgütlere kapılabilmektedirler. Sahte ihtiyaçlar üreten modernite tüketemeyen kesimleri zaten kendiliğinden kenara itmektedir. Kenara itilen kesimler potansiyel olarak merkezi fethetmek; fethettiklerini düşündüklerinde ise dönüştürmek isterler. Burada moderleşme tercihlerindeki farklılıklardan beslenen karşıt kültür alanlarının merkez üzerine verdikleri bir çatışma

sürecinden bahsedilebilir. Radikallere göre “merkezin” radikalliği karşı radikallikler doğurmaktadır. Usame b. Ladin’in Avrupa ve ABD’deki eylemleri meşrulaştırmak için sürekli karşılıklılık ve işgal üzerinden retorik geliştirmesi bu yüzdendir. Kendi terör eylemlerini terörize edilen Müslüman halklar açısından açıklamaya çalışır.

Radikaller için teorik olarak modernite yanlış araçlarla doğru aramak; pratik açıdan ise işgalin ve sömürünün kılıfıdır. Bu anlamda, dini radikallik, Vestfalya sonrası oluşan modern kamusal teoriyi yanlış bulan, pratiğini de tersine çevirmeye çalışan bir anti-modernlik ve anti-sekülerlikten beslenir. Nihai kurtuluş için kazanmak değil yolda olmak önemlidir. Dolayısıyla bu anti-modern tepkilerde çoğu zaman rasyonel tercih ve stratejik mantık gözükmez. Kurtuluşçu bir dini ideoloji vardır ve dünyevi süreçleri anlamsızlaştırır. Akraları gibi Avrupa’da ve Amerika’da iş adamı olarak avangard bir hayat sürebilecekken Afganistan dağlarında ömür tüketen Bin Ladin’in bu tercihi kurtuluşçu dini ideolojisi ve dini motivasyonu ile ancak anlamlıdır. Dinin anlam kazandırmadaki gücü yanında bu anlamların paradoksal tercihlerle de ilerleyebileceğini göstermesi açısından Bin Ladin önemli bir örnektir. Bu örnek bize dinin makul olanı da olmayanı da motive edebileceğini göstermektedir.

Diğer taraftan, genel olarak, gelirin tabana yayıldığı, orta tabakalaşmanın arttığı, en üst ve en alt tabakanın az, orta tabakanın ise toplumun genelini teşkil ettiği toplumlar bütünleşme açısından daima daha avantajlıdır. Bu toplumlarda bütünleşme esas, çatışma istisnadır. Buna karşılık gelir ve refahın üst tabakaya mensup belirli ellerde sıkıştığı ve toplumun genelinin hayat standartlarının düşük olduğu toplumlar düzensizlik, kuralızsızlık ve çatışma açısından risklidirler. Dolduruşa daha çabuk gelirler. Kaybedecekleri şeyler azdır. Ekonomik faktörler kişinin gelirini, yaşadığı muhiti, sosyal çevresini, eğitim tercihlerini, tüketim alışkanlıklarını, serbest zaman faaliyetlerini, otoriteyle ilişkilerini, topluma bakışını derinden etkilemektedir. Dini motifli terör bir inanmışlık/adanmışlık meselesi olduğu için bütünüyle sosyal ve ekonomik faktörlere indirgenemez; ancak yine de orta tabakalaşma müşterek bir kültür yaratmada elzemdir ve kural dışı dini şiddetin daima panzehridir. Dünyada son on yılda cinayet işlenmemiş toplumlar karşısında gün aşırı canlı bomba patlayan toplumlar var. Buradaki paradoksu neyle açıklayacaksınız. Koşulları iyileştirilmemiş insanlardan oluşan bir sosyal bünyenin anormallikler üretmesine şaşmamak lazım. Sosyal krizler, politik yetersizliklerle birleşince, dine dayalı

ideolojiler de önemli bir alternatif olarak belirlemektedir. Psikolojik bakımdan yabancılaşmış, sosyal bakımdan itilmiş, ekonomik durumu kötü olan; fakat kendi yetersizliklerini giderecek politik araçları istediği gibi kullanamayan aşırı gruplar, bürokrasi ve üst sınıfların hegemonyası altında ezildikçe radikalleşmekte; hoşnutsuzluklar da devrimci hareketlere uygun bir toplumsal zemin hazırlamaktadır. Militanlık bu manada ekonomik düzen yanında bir siyasi bütünleşme meselesidir de. Sivil toplumun güçlendirilmesi, siyasî katılım ve demokratikleşme süreçlerinin işletilmesi, dinî ya da seküler biçimleri içinde aşırı uçları liberalleştirerek politik sisteme entegre edebilir; İslam dünyasında, demokratikleşme ve sivil toplum süreçlerinin desteklenmesi potansiyel olarak radikalliği azaltabilir. Aksi bir yaklaşım, dinî ya da seküler, popülist hareketlerin artması, uzun dönemli istikrarsızlıkların devamı ve otoriter rejimlerin varlığını güçlendirmesi anlamına gelir. Siyasi temsil araçları kullanabilen hareketlerin devrimci taraflarını törpüledikleri genel bir kanaat gibidir.

Yine de İslam dünyasında siyasal entegrasyon bölgesel farklılıklara göre değişecektir. Bilindiği üzere demokrasi halkın eğitim ve kültür yoluyla ancak süreç içinde kendini bulduğu bir sistem. Etnik, dini ve mezhepsel fay hatları üzerinden kabile mantığını aşamamış; ulusal bilinç seviyesine çıkamamış toplumlara bir günde demokrasi getirilemeyeceği açıktır. Aşiret, şıhlık ve mezhepsel bölünmeler tabii olarak çatışma riski barındırmaktadır. Demokratik olmak orta tabakalaşmayla desteklenecek eğitim ve kültürel süreçlerle olgunlaşmak demek. Önce egemenlik ve düzen; sonra dini ve milli duygularla desteklenmiş vatandaşlık ve hukuk bilinci; bunlar üzerinden toplumu kriz zamanlarında bir arada tutacak bir sözleşme geleneği oluşmadan siyasal bütünleşme geleneği de oluşmayacaktır. Bu anlamda, terör bir otorite, düzen ve hukuk problemi olarak karşımıza çıkar. Bir toplum kendini var edecek ve varlığını meşrulaştıracak bağlayıcı ve kapsayıcı söylemler üretmiyorsa en marjinalinden başlayarak savrulma kaçınılmaz olacaktır. Buna bir de yabancı müdahaleleri eklenince süreç çok daha karmaşık hale gelecektir. Ez cümle, Orta Doğu toplumları özgürlük ve güven dengesi içinde hukuk ve devlet sorununu çözmeden, radikalizm ve terörizm de dâhil, hiçbir sorununu tam manasıyla çözemeyecek gibi durmaktadır. Dini anlayış, vatandaşlık bilinci ve ilerleme vizyonu arasındaki uyum bir toplumsal ruh ve öz haline geldiğinde radikal eğilimler potansiyel olarak azalacaktır. Tabii din ve terör ilişkisinde en önemli yapısal dinamiklerden birisi de dini yorum meselesidir, belki daha sonra soracaksınız.

TRAD: Din konusuna gelmeden tarihsel arka plan hakkında neler söylersiniz? Bu makro dinamikler içinde dini motifli terör örgütleri nasıl bir tarihsel süreçten geliyorlar? Hangi siyasal dinamikler bu örgütsel yapıların güçlenmesine hizmet etti?

Prof. Dr. Halil AYDINALP: İslam dünyasını merkeze alırsak, modern dönemde ilk örgütlenmeler, daha önce de ifade edildiği gibi, anti-emperyalist hareketlenmeler şeklinde başladı; bağımsızlık sonrası dönemde anti-modern ve anti-laik bir tonda devam etti. Ulusal yapıların bu örgütlere alan bırakmaması üzerine otorite boşluğu ve işgal bölgelerinde ancak konumlanabildiler. Destek buldukları ölçüde de hem mahalli çatışmalarda gerillalar olarak boy gösterdiler ama aynı zamanda ulus ötesi eylem yapacak kapasiteye de ulaştılar. Örgütleştiler. El-Kaide ve DEAŞ bu durumun örneğidir. Tarihi olarak 1930 sonrası dönemde İngilizlerin özellikle Mısır ve Filistin'deki varlığı ilk silahlı grupların oluşmasını sağlamıştır denilebilir. Yine de 1948'de İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesi, İslami hareketlerin şiddet temelli global bir cihadizme doğru kaymasında çok önemli etkiye sahiptir. İsrail-Filistin çatışmaları Orta Doğu'daki radikal salınımları daima beslemiş; örgütsel yapılanmaları sıcak çatışmaların içinde canlı tutmuş ve eylemler için karşılıklı prensibine dayalı meşrulaştırma zemini sağlamıştır. Özellikle el-Kaide'nin 2000 sonrası ABD ve Avrupa'daki eylemlerini meşrulaştırmada Filistin önemli bir retoriktir. Dahası toprağından çıkarılan Ürdün ve Güney Lübnan'daki göçmen Filistinlilerin pek çok sosyal ve psikolojik olumsuzluklarla malül kalabalık kamp hayatı, örgütsel faaliyetlerin yatağı haline gelmiştir. Özellikle de Güney Lübnan, Filistinli hareketler ile Hizbullah'ın ortak düşmana karşı örgütsel ve taktiksel paylaşımlarda buldukları doğal bir karşılaşma alanı olmuştur. 1980 öncesi sol fraksiyonların devrimci söylemleri ve eylemleriyle dünya gündemine taşınan Filistin direnişi, bir taraftan Filistin içlerindeki Müslüman Kardeşler etkisi, diğer taraftan, Filistin dışında Hizbullah'la yaşanan dirsek temasıyla giderek İslami hareketlere doğru kaymıştır. 1948 Filistin Ayaklanması milat kabul edilirse 1954, 1967, 1973 ve 1982 Arap-İsrail çatışmalarının tümünde İsrail'in galip gelmesinin oluşturduğu gerilimler ve mağlubiyet duygusu; Filistinli ve çevredeki Arap otoritelere karşı geliştirilen güvensizlik; Müslüman dünyanın genelinin ise sadra şifa adımlar atamamasının oluşturduğu umutsuzluk; dahası 1993 Oslo ve 2000 Camp David İsrail-Filistin barış görüşmelerinin de istenen sonuçları vermemesi, sadece iç kapanma ve radikalizmi tetiklememiş; terörize taktikleri kullanan örgütlü yapıların da sahneye çıkmasını sağlamıştır. Önce 1987'de İntifada şeklinde

başlayan genel halk ayaklanmaları, sonra askeri kanatlar barındıran Filistin İslami Cihad (FİC) ve Hamas böyle bir zeminde ortaya çıkmıştır. Hamas ve FİC, dünya kamuoyunda, 1990'lardan 2000'lerin başına kadar daha çok İsrail içlerinde yaptıkları canlı bomba eylemleriyle anılacaktır. Filistin, özelde Orta Doğu'da genelde tüm İslam dünyasında, geçmişte olduğu gibi günümüzde de radikal hareketleri besleyen en önemli politik meselelerden biri olmaya devam etmektedir. Bütün radikal teorisyenlerde Filistin'e özel bir vurgu vardır.

1979 sonrası dönemde, Saddam Hüseyin'in 1980'de Batı ve petrol zengini ülkelerin desteğiyle İran'a saldırması, 1981'de Mısır'da Enver Sedat'ın İslamcı aktivistler tarafından öldürülmesi ve Orta Doğu'daki güç mücadeleleri içinde bir denge unsuru olarak 1982'de Lübnan'da Hizbullah'ın kurulması, din ve terör ilişkisinde, yine doğrudan etkileri olan tarihsel gelişmelerdir. Ancak günümüz uluslararası küresel cihad ağının doğuşunu tetikleyen, bir anlamda sosyal zeminini teşkil eden çok daha önemli gelişme var: 1979'da Rusya'nın Afganistan'ı işgali. İslam'a göre Müslüman bir bölgenin işgal edilmesi normalde zorunlu olmayan cihadı (farz-ı kifaye) zorunlu yükümlülük (farz-ı ayn) haline getirmektedir. Bu sorumluluk işgal bölgesinde yerine getirilmiyorsa halka halka diğer Müslümanlara doğru genişler. Hem bu temel ilke hem de bölgeden gelen dramatik haberler çeşitli ülkelerden Müslümanların Afganistan'a akın etmesini beraberinde getirmiştir. Sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte, kırk kadar ülkeden otuz beş bin kadar mücahidin Sovyet ilerleyişi karşısında desteklenmesinin, yüz binden fazla mücahidin Afganistan'daki cihattan doğrudan etkilenmesini sağlamıştır. Bu dönemde İslam kardeşliği ve dayanışma ruhu öne çıkarılarak ABD ve petrol zengini ülkelerin yardımlarıyla bilindiği üzere Sovyetlere karşı global bir cephe oluşturulmuştur. Yeşil Kuşak diye de anılan bu cepheye Pakistan istihbaratı üzerinden CIA ve müttefiklerinin destekleri de ayrıca anılmalıdır. O dönemde Afgan cihadına katılanlara bunu sorduğumuzda reddedici bir tavır içerisinde olduklarını söyleyelim. Lider konumunda olmayan savaştan kitle için Afgan cihadı Usame Bin Ladin'in şahsi serveti; Müslüman ülkelerden bilhassa da zengin Körfez ülkelerinden toplanan çok büyük paralarla gerçekleştirilmiştir. Bunlar nasıl bavullar dolusu paraların kuryeler vasıtasıyla bu bölgeye aktığını anlatıyor. Fakat mesele elbette bu kadar basit değil. Amerika'nın bölgeyi terk etmesiyle silahlarıyla baş başa kalan bu gruplar, dünyanın neresinde isterlerse orada cihat yapabileceklerine inanmışlardır.

Afganistan tecrübesinin en önemli sonuçlarından birisi, cihadın bir çatışma aracı olarak, uluslararası ölçekte yaygınlık kazanmasıdır. Afganistan öncesi dönemde şiddet kullanımı tartışmalı bir konu olarak ya reddedilmiş ya da sınırlı olarak kabul görmüştür. Afganistan sonrasında ise meşrulaşmaya başlamıştır. Mücahitler farklı bölgelerde yeni düşmanlara odaklanmakta gecikmemişler; İslami direniş hareketleri dünyanın dört bir yanına yayılırken reform ve tedfîd yönelimli kapitalizmle nispeten uyumlu Selefiler etkilerini kaybetmeye başlamışlardır. Bu noktada merkezi ve yönü belli olmayan “göçebe cihat” kavramsallaştırmasının giderek öne çıktığı görülür. “İnanmayanların” baskısı altında Müslümanların ezildiği her bölge çatışma alanı olarak telakki edilirken; Filipin, Keşmir, Çeçenistan, Bosna gibi bölgelerde Müslümanların etnik temizliğe maruz kalması, küresel cihat düşüncesinin canlı kalmasını sağlamıştır. Bu süreçte, uluslararası bir selefi cihat ağı meydana gelirken, dağıntık gruplar, Afgan cihadının ilk dönemlerinde kurulan el-Kaide çevresinde merkezileşeceklerdir. 1980’de Afganistan’a gelen 23 yaşındaki Usame b. Ladin, 1989’da Abdullah Azzam’ın öldürülmesiyle daha da sivrilecek ve yerel savaşçılara terörü de kapsayacak şekilde global bir direniş vizyonu çizmekte gecikmeyecektir. Çatışma alanlarından kendi ülkelerine dönen bazı radikal unsurlar, bu sefer içerdeki Müslüman rejimlere karşı mücadele etmeye başlayacaklar hem malî hem teknolojik hem de askerî olarak Batı’ya bağımlı olan rejimlerin meşruiyetlerini tartışmaya açacaklardır. Bin Ladin de kendi ülkesine bayrak açacak, aslında aile dostları sayılabilecek Suud kraliyetini şiddetle eleştiren mektuplar yazacaktır. Sözde Müslüman görmekten tekfîre varan bir çizgide İslam ülkelerindeki yönetici elitlere karşı çatışma retoriği âdeta global bir eğilim haline gelecektir. 1988’de Afganistan cihadında ortaya çıkan el-Kaide, 1990 başlarından itibaren artık din ve terör tartışmalarının en merkezindeki çatı örgüttür. Saldırılarından bir bölümünün el-Kaide’den yalnızca ilham aldığı, diğer bir bölümünün ise Kaide’yle esnek ilişkileri bulunan başka gruplar tarafından gerçekleştirildiği ABD belgeleri tarafından da teyit edilir. Bu süreç içinde meydana gelen uluslararası gerilla tarzı hareket eden dağıntık cihat ağının el-Kaide tarafından mobilize edildiği anlaşılmaktadır.

1990’lar boyunca Müslüman ülkelerde kendi laik yönetimlerine karşı yapılan saldırılar genelde güvenlik birimleri tarafından bastırılmıştır. Buna karşın 1990’ların başından itibaren nerede çatışma varsa, göçebe mücahitler orada mevzilenmiştir. İşgal ve otorite boşluklarının olduğu Bosna Hersek, Çeçenistan, Keşmir gibi bölgelerde cihat faaliyetleri devam etmiştir.

Özellikle 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında ABD tarafından 2001’de Afganistan’a yapılan askeri müdahale; 2003’te Irak’ın yine ABD tarafından işgali, küresel anlamda ikinci bir Afganistan vakası yaratmıştır. Bu sefer hedef Rusya değil ABD ve onu destekleyen ülkelerdir. Afganistan tecrübesini yaşayan kadro, artık yaş ve deneyim itibarıyla, diğer işgal edilen ya da otorite boşluğu yaşanan bölgelerde, bu sefer liderler olarak cihadi yönlendirmeye başlamıştır. Baas Partisi’nin milliyetçi unsurları yanında, çeşitli bölgelerden gelen direnişçiler nihai düzen konusunda farklı düşüncelerine rağmen, Irak’ta, bir taraftan işgal kuvvetleri ve onların içerdeki destekçilerine karşı savaşırken, diğer taraftan kendi aralarında da bir güç mücadelesine girmişlerdir. İşgal ve iç savaşın şekillendirdiği Irak bölgesi, neredeyse her gün yaşanan saldırılarla, o dönemde canlı bomba eylemlerinin en kanlı halkası haline gelmiştir.

1979’da Afgan cihadının artçıları böyle bir görünüm sergilerken, aynı tarihte, daha sonraki radikalizm süreçlerini etkileyecek başka bir gelişme şüphesiz İran İslam Devrimi olmuştur. 1960’ların sonuna doğru, İslâmî hareketlerin kuramsal temeli, Pakistan’da Mevdûdî, Mısır’da Seyyid Kutub, İran’da Humeyni tarafından çizilmiş; daha sonra dünyanın diğer bölgelerine yayılmıştır. Bu kuramsal zemin üzerinde potansiyel siyasî güç 1973 Arap-İsrail savaşından sonra kendini gösteren İslâmî hareketler, 1979 İran İslam devrimiyle ilk defa kuramsal uygulanma imkânı elde etmiştir. Devrim, İran dışında benzer düşüncelere sahip kişi ve gruplara cesaret vermiştir. Bizzat Ayetullah Humeyni’nin devrimi ihraç etme çabaları bu sürecin hızlanmasına neden oldu. Güney Lübnan, ihraç çabalarının başarılı, Irak ise başarısız örneği gibidir. Yine de İran Devrimi, diğer İslam ülkelerinde gerçekleşmemiş, özellikle Sünnî İslam dünyası inkılâba şüpheyle bakmıştır. Ancak devrim sonrası dönemde, Güney Lübnan’da Hizbullah’ın İsrail karşıtı bir hareket olarak ortaya çıkması, İslami hareketlerin yakın dönem değişim sürecinde önemli dönüm noktalarından birisi olmuştur. İslam dünyasında aşırı gruplar nezdinde “de facto” kabul gören Hizbullah, Orta Doğu’da faaliyet gösteren el-Cihat ve Hamas’la birlikte, İsrail karşısında önemli bir blok oluşturmuş ve dinî kaynaklı şiddetin bölgedeki canlılığını devam ettirmesine elbette hizmet etmiştir. Hizbullah özellikle Güney Lübnan’da mülteci olarak yaşayan Filistinliler üzerinden İsrail-Filistin çatışmalarını da etkilemiştir. Hizbullah aracılığıyla Filistinlilerin eğitildiği ve Abdullah Rantisi gibi Hamas liderlerinin bu dönemde ortaya çıktığı; dahası Filistinli “fedâilere” canlı bomba eylemlerinin Hizbullah kurmayları tarafından öğretildiği ilgili literatürde dikkat çekici detaylardır.

Lübnanlı Şii Müslümanlar tarafından desteklenen Hizbullah, 1982'de gerçekleştirdiği ilk eylemiyle ismini duyurdu. Bu dönemde intihar eylemleri, uçak kaçırma operasyonları, rehine vakalarıyla varlık gösterdi. Ortaya çıkmasında, İran Devrimi yanında Irak Şiiilerinin Lübnan'a sürülmesinin de etkisi büyüktür; ancak Hizbullah'ın ortaya çıkması, Şiiilikten ziyade Lübnan'ın kendine özgü yapısıyla açıklanır. Özellikle Maronit Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında 1976'dan itibaren yaşanan iç savaş bölgedeki radikalizmin artmasında önemli bir faktördür. Diğer taraftan, devrim sonrası dönemde, İslam devleti kurma fikri, kitlelere mal olan bir anlayış haline gelmiştir. Peki Hizbullah ne yapmak ister? Hizbullah eylemleri okunduğunda, ilgili literatürde Hizbullah'ın duruşu ve felsefesi şu şekilde özetlenir: (1) Orta Doğu'da Amerika ve İsrail'in esas aktör olmalarına karşı çıkmak ve İsrail'in hareket kabiliyetini daraltmak (2) İran-İrak savaşında, İran'a destek sağlamak ve Irak'a yardım eden devletleri terörize taktiklerle caydırmak. (3) Orta Doğu ve Avrupa'da yakalanan grup üyelerinin serbest bırakılmasını sağlamak. (4) Alanda diğer gruplarla mücadele etmek, onları etkisiz hale getirmek. Beka Vadisi'nden güneye açılan koridorda kendilerine emniyet şeridi oluşturmak gayesiyle Suriye Sosyal Ulusal Partisi ile aralarındaki çatışma bu durumun tipik örneğidir. Yine İran liderliğini kabule yanaşmayan ve Hizbullah'ın Güney'e inmesini engelleyen Emel hareketiyle de Hizbullah karşı karşıya gelmiştir. Hizbullah'a atfedilen Orta Doğu'daki en büyük saldırı 23 Ekim 1983'de Güney Beyrut'da meydana gelen araçlı canlı bomba saldırısıdır ki 241 Amerikan 58 Fransız askeri personelinin hayatına mal olan bu saldırı II. Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleştirilen en büyük non-nükleer saldırı olarak tarihe geçmiştir.

Hizbullah Ana Dava İddianamesine göre, Türkiye'den de çeşitli grupların İran'da askeri ve siyasi eğitim aldıkları, üst düzey örgüt mensuplarının ifadeleriyle sabittir. Bazı sanıklar, İran'ın pragmatist bir politikaya sahip olduğunu, farklı zamanlarda farklı gruplarla irtibat sağladığını ve onları kullandığını ifade etmişlerdir. Özellikle İrfan Çağırıcı'nın liderliğini yaptığı İslâmî Hareket adlı örgütün İran istihbaratının taşeronu olarak çeşitli eylemlerde kullanıldığı, 1995 TBMM Faili Meçhul Cinayetleri Araştırma Komisyonu Raporu tarafından da açıkça ortaya konur. Türkiye'deki Hizbullah yapılanmalarının, özellikle Hüseyin Velioğlu ve İrfan Çağırıcı'nın liderliğini yaptığı grupların işlediği cinayetler ve mezar evleri, dini yaşamak ve dini hâkim kılmakla başlayan ideallerin hangi noktalara kadar götürüldüğünü göstermesi açısından anlamlıdır.

İşgal ve iç savaş yaşanan bölgelerde otorite boşluklarından daima yararlanmasını bilen radikal hareketlerin bilinen en radikallerinden birisi de şüphesiz IŞİD olmuştur. IŞİD'in kuruluşuna baktığımızda, karşımıza yine Afganistan coğrafyası çıkar. 1990 öncesinde Afganistan'daki el-Kaide liderleriyle birliktelikleri olan Ürdünlü Ebu Musab Zerkavi'nin 1990'ların sonunda Afganistan'da oluşturduğu "Tevhid ve Cihad" grubu bu örgütün ilk nüvesi olarak sunulur. 2001-2003 arası ABD'nin Irak'ı işgalinden önce, bu nüve, özellikle yine Afganistan tecrübesi olan yerel İslami Hareket liderlerinden Molla Fatih'in (Necmeddin Farac Ahmed) dışardan gelenlere kucak açmasıyla oluşan savunma hattının önemli bloğu olacaktır. 2004'de "Irak el-Kaidesi" haline gelen bu grup, bölgede sayıları 70'i bulan irili ufaklı cihatçı grupları 2006'da "Mücahidin Şura Konseyi" adı altında birleştirmiş; bu Konsey, 2006'da Amerikan hava saldırısında Zerkavi'nin öldürülmesinden sonra önce Irak İslam Devleti'ne, daha sonra Irak ve Şam İslam Devleti'ne (IŞİD) dönüşecektir.

2003'te Irak'ı işgal eden ve Saddam sonrası bölgede bütün dinamikleri alt-üst eden ABD; Aralık 2011'de askerlerini Irak'tan çekerken oluşan boşluk IŞİD tarafından doldurulacaktır. Bununla birlikte, IŞİD pek çok dinamiğin oluşturduğu bir kombinasyonun adıdır. Bu kombinasyonun ortaya çıkmasını sağlayan bilinen dinamikleri şöyle özetleyebiliriz: (1) ABD işgalinin oluşturduğu otorite boşlukları ve kaos ortamının sunduğu hareket kabiliyeti; (2) Saddam sonrası görevden alınan çeşitli rütbelere 30.000 civarı Irak askerinin bir bölümünün ABD işgali karşısında çatı örgüt haline gelen IŞİD içinde çatışmaya devam etmesi; (3) ABD'nin ön-Şii politikası ve 2010'da iktidara gelen Şii lider Nuri Maliki'nin Şii yanlısı faaliyetleri karşısında kendisini yalnız hisseden Sünni aşiret ve grupların IŞİD çevresinde kümelenmesi; (4) çoğu Orta Doğu ülkesinde olduğu gibi, kabilevî anlayışları tam bir ulus bilincine çıkaramamış Irak toplumunun işgal ve iç savaş ortamında etnik, mezhepsel ve dini hatlar üzerinden hızla bölünmesi ve birbirlerine girmesi; (5) Irak işgaline direnen cihatçı gruplar karşısında "Sahva Birlikleri" adı altından çeşitli aşiretlerden sayı bence spekülatif de olsa 100.000 kadar insanın ABD tarafından eğitilmesi ve silahlandırılması; (6) Irak petrolünün satışından elde edilen muazzam kazanç yanında, yağmalanan banka ve müzelerden elde edilen gelirler, tüm dünyada var olan sempatizanların aynı ve nakdi yardımları, Müslüman olmayanlardan toplanan cizye ve haraçlar; insanlar da dahil ganimet olarak görülen her şeyin nakde çevrilmesi ile oluşan bir dizi para kaynağı; (6) ekseriyetle bölge insanı olmakla birlikte, 50'den fazla ülkeden gelen farklı dil ve kültürden

uluslararası gerillalar; (7) ABD işgali öncesi ve sonrasında bölgede faaliyet gösteren taraf ülkelerin çatışmaları hedefleri doğrultusunda istihbari olarak yönlendirmeye çalışması; (8) cihadi-tekfiri temelde sert dini doktrine dayalı geçici de olsa dini bir üst grup kimliğinin oluşturulması, hilafet söylemleriyle bu kimliğin meşrulaştırılması, kısa süreli zaferlerle perçinlenmesi ve daima dini yönetim hevesleri olan radikal kitlelerin dini heyecanlarının kullanılması.

Tarihsel halkalara şöyle bir bakılırsa, din ve terör ilişkisinde ideoloji, destek, örgüt, eylem, bölgesel ve küresel bağlam iç içedir. Bunların her biri ayrı ayrı detaylandırılabilir; fakat karmaşık ve çok yönlü bir olgudan bahsettiğimiz açıktır. Gümüş radikal terör hareketlerini beslemesi açısından örneğin 1979 senesi manidardır. Sanki “belalı” bir yıl. 79’da Cuheyman el-Uteybi’nin Kâbe baskını, Humeyni’nin Devrimi, Rusların Afganistan’ın işgali, dini kaynaklı terörün tırmanışa geçtiği Mısır’da sonra hayatına mal olacak şekilde Enver Sedat’ın âdeta ateşle oynayarak Camp David’de Amerika ve İsrail’le anlaşıp ilk defa İsrail’i ziyaret etmesi. Yapısalcı bir mantıkla bunlar art zamanlı yapısal şartların birlikteliği ve uygun bir sonucu mu yoksa rastlantılara dayalı eş süremliler gelişmeler bütünü mü? Şimdilik buna yanıt bulabildiğimiz en kullanışlı teorik zemin anti-sistemik hareketlerin bağlamı, daha doğrusu bağımlılık ilişkisi geliştirdiği merkez olarak dünya ekonomik sistemi yaklaşımıdır. Gelmekte olan geliyor mu der yoksa hepimiz bir boşlukta var olanı inşa mı ederiz, ucu açık bir tartışmadır. Yapıyı da, boşluğu da, bireyi de üretmede bildiğimiz en etkili güç sermaye ve bunun küresel etkileridir. Bu sistemden daha az pay alan ve daha çok sistemin ucuz iş gücü olan İslam dünyası anti-sistemik radikallikler üretmeye devam edecek gibi duruyor. Din ve terör ilişkisi bağlamında, Weberyan zihniyet analizleri, böyle bir dünya sistemi içinde düşünüldüğünde ancak burjuva sosyolojisi olmaktan kurtularak gerçek sosyolojilere işaret edebilir. Dini kaynaklı terörde din mi zihniyeti belirler yoksa dünya ekonomik sistemi mi? Netleştirirsek dini terörü radikal dini yorumlar mı yoksa İslam dünyasındaki işgal ve otorite boşlukları mı var eder? Her dinde her dönemde radikal dini yorumlar görülebilir; fakat dini radikalliklerin terör üretmesi yapısal şartlarla ilgili olsa gerektir. Günümüzde her büyük dinde dini motifli terör görülüyorsa; bu durum aynı zamanda dini terörün de sadece bir bölgedeki mahalli şartlarla ilgili olmadığını, daha global süreçlerle ilgili olduğunu gösterir. Burada dini geleneği dışlayan, dini ruhu öldüren, dini kimliği parçalayan, altın çağı anlamsızlaştıran anti-laik, anti-seküler, anti-hedonist, anti-kapitalist ton dinlerdeki radikallikleri

açıklayan en genel çerçeve gibidir. Bunun zemini de yine küresel kapitalizmdir denilebilir.

TRAD: Modernizm ya da kapitalizmle doğrudan çatışmayan, hatta bunlara karşı da olmayan dindarlar çoğunluğu oluşturduğuna göre, dini motifli terörle ilişkilendirilen grupların dini anlayışı nasıl farklılaşmaktadır? Dini de önemli bir dinamik değil mi? Din ve terör ilişkisinde dinin yerini nasıl açıklarsınız?

Prof. Dr. Halil AYDINALP: Dini motifli terörden bahsettiğimize göre elbette din çok önemli bir dinamik. Fakat sosyal dinamikler ve tarihsel bağlamla birlikte düşünüldüğünde dinin etkisi daha anlamlı; burada itirazımız din ve terör ilişkisinin bütünüyle dini zihniyet üzerine bina edilmesinedir. Dini yorum hep var; fakat bu yorumların şiddet üretmesi sosyal dinamiklerle açıklanabilir. Şöyle diyelim, din ve terör ilişkisinde, istisnaları olsa da siyaset mücadeleleri derinleştirmekte; derinleşen çatışmalar teolojik anlamlar kazanmaktadır. Burada sosyal ve siyasal dinamiklerin büyük oranda belirleyici; İslam'ın ise genelde meşrulaştırıcı olduğu söylenebilir. Sosyal bağlam yapısal şartlarla ilgili duruma işaret ederken; dini yorumlar ise bu yapısal sürece verilen ruhla ilgilidir. Nereden baktığımıza göre değişecek şekilde yapısal durumla ruh arasında holistik/bütünsel bir ilişki olduğu açıktır. İslam dünyasında var olan yapısal düzensizlikler ve sosyal bünye arızaları, potansiyel olarak daima var olan katı dini yorumlarını genişletmekte; radikal zihniyet için uygun şartlar oluşturmaktadır. Dini motifli terörde bölgesel şartlarla bireysel psikolojik durumlar ya da tetikleyici olaylar ve dini-ideolojik yorum arasında; çoğunlukla sosyal dinamiklerin yön verdiği bir mekik modelinden bahsedilebilir. Zihniyet ve şartlar birlikte dokuyorlar ortaya çıkan ürün dinden beslenen terör oluyor.

Din ve terör ilişkisinde dinin yerini saptarken öncelikle aktör merkezli bakmak gerekir. Burada din değil; bir dini yoruma dayalı aktörün ya da hareketin dini kimliği önemlidir. Dini kaynaklı terör dinin değil belirli bir ideolojik zeminde dini sosyalleşme yaşayan radikal “öznenin” dinseliliğiyle ilgilidir. Dinin temelde barış, huzur ve mutluluk vaat ederken şiddet ve terör üreten bir karşı mekanizmaya dönüşmesi aktörün dini zihniyetiyle açıklanabilir. Dolayısıyla burada terör dindar olduğunu iddia eden insan davranışdır. İkinci olarak dinler din ve terör ilişkisinde iki asli işleve sahiptir. Bir tanesi bireye anlam ve kimlik kazandırarak yarattığı dini heyecan ve idealizmle örgütsel faaliyetleri ve eylemleri motive etme

işlevidir. İkincisi eylemleri belirli dini yorumlara dayalı olarak haklılaştırma ve meşrulaştırma asli fonksiyonudur. Radikal öznenin âdeta başka bir âlemde farklı bir ruh haline büründüğü bu adanmışlık ve heyecan anlaşılmanan dini kaynaklı şiddet ve terör de bence anlaşılmanaz. Örneğın canlı bomba o kadar motive ve adanmıştır ki dünyaya ait hiçbir hesap ya da ödül onu ilgilendirmemekte; sanki başka bir boyutta yaşamaktadır. Çatışma bölgelerinden gelen bazı cihadistler oralarda yaşadıkları ezoterik, insan üstü deneyimlere sıklıkla vurgu yaparlar. Yine bazıları oralarda yaptıkları ibadetlerden ya da toplu hayattan aldıkları ruh ve lezzeti asla normal hayatta alamadıklarını ifade etmişlerdir. Normal nizami savaş yaşanan (Bosna, Çeçenistan, Afganistan gibi) bölgelerdeki bazı cihatçılar mücahitlerin üzerine güzel bir koku sindiğinden falan bahsederler. Bunlar gösteriyor ki kişisel olarak tecrübe ettikleri bir dini ruh ve heyecan söz konusudur. Bu ruh ve adanmışlığı bir tarafa koyalım, peki bu dini yorum veya kimlik hangi özelliklere sahiptir?

İslam dünyasında terörle ilişkilendirilen aşırı dini hareketler dikkate alındığında, bölgesel ve ideolojik farklılık var. Fakat yine de radikal dini kimliğin/yorumun özellikleri aslında büyük oranda bellidir. Bu kimlik öncelikle çok belirgin biçimde katı nakilcidir. İslam'daki akılcı gelenekten ziyade nakilci gelenekten beslenir. İslâmî metinlerin daha çok literal anlamları merkeze alınır; fakat literal anlam kendi düşüncelerini desteklemediğinde, kendi kabullerini desteklemek için seçtikleri geleneksel örnekler ya da ulemeden bazılarının yorumlarıyla anlamı daraltmaktan çekinmezler. İslâmî metinleri birbirini tamamlayan bütünlüklü bir yapı olarak değil; ekseriyetle tarih, gelenek ve insan faktöründen kopuk okurlar. Bu anlamda barışa nazaran savaşla ilgili dini metinleri öne çıkaran parçacı ve seçici bir yaklaşıma sahip oldukları söylenebilir. Hatta sadece ayetler ve hadisler konusunda değil, İslâmî gelenek konusunda da doktriner bir seçicilik yapma eğilimleri vardır. Mesela İslami geleneği sıklıkla Ahmet b. Hanbel ve İbn Teymiyye üzerinden parçacı biçimde okurlar. Diğer ekolleri, hatta geniş bir alanda eser veren İbn Teymiyye'nin kendi fikirleriyle uyuşmayan diğer görüşlerini göz ardı ettikleri görülür.

Burada dikkat çektiğimiz özellikler radikal dini kimliğin dini anlamada bir yöntem problemi ya da tercihiyle oluştuğu intibamı verebilir. Fakat bu kimliği üreten sadece dini anlamada metodik farklılaşma değildir; aslında bunlar bence sebep olmaktan ziyade sonuçtur. Zira Müslüman radikalizmini üreten en önemli unsurlardan birisi tarihsel şartların

şekillendirdiği dini-ideolojik inanmışlıktır. Bu ideolojiyi üreten ise dönemlere ve coğrafyalara göre farklılaşan çeşitli İslâmî hareket önderleridir. Ben yorumcu ideologlar anlaşılardan terörle ilişkilendirilen Müslüman radikalizminin anlaşılmayacağını düşünüyorum. Örnek vermek gerekirse, günümüzde Ebu Katade, Yusuf Uyeyrî, Enver Evlakî, Abdulkadir b. Abdulaziz, Ebu Muhammed Makdisi, Ebu Basir Tartusi, Usame b. Ladin, Eymen el-Zevahiri, Murat Gezenler, Halis Bayancuk gibi isimler, aralarında farklılıklar olmakla birlikte, en sert sayılabilecek ideolojik önderlerdir. Kutub ve Mevdudi gibi İslami hareket önderlerinin de bu çevrelerde hala etkisinin devam ettiğini hatırlatalım. Bir başka ifadeyle, radikal kimlikte İlahi Hâkimiyet, Tağut, Tekfir, Cihat, Şehadet, Vela-Bera gibi kavramların yorumlarıyla netlik kazanan dini-politik bir ideoloji sabit, İslâmî metinler ve dini gelenek ise bu ideoloji etrafında dönmektedir. Müslüman radikalizmi, zihniyet ve pratik olarak, daima dini metinlerden “tercihen” yapılan yorum ve çıkarımlara dayalı bir ideolojik idealizmden beslenir. Yukarıda zikredilen İslami kavramların ısrarla belirli isimler ve çıkarımlar üzerinden okunması radikal zihniyetin önemli bir kısmını açıklamaktadır. Din ve dünya ilişkileri açısından hangi mesele tartışılırsa tartışılın, konu, mutlaka bu kavramların tek boyutlu yorumlarına getirilir denebilir.

Dolayısıyla Müslüman radikalizmi pragmatik eğilimlerle bir yapı sökücüdür. Dini ruhla idealize ettikleri zihinsel kalıpları için dini de hayatı da devleti de gerçek bağlamından koparabilir. Dini yorumlar ayet ve hadisler eşliğinde fakat tek boyutlu selefi bir yorumlama faaliyeti içinde mutlak hakikat gibi sunulur ve seküler dünyayla ilişkilendirilerek karmaşık sosyal ve siyasal realiteler bu tek boyut içine indirgenir. Bu dini kimlik kendi çapında “altın çağ” yaşayan bir dini grup aidiyetine dönüşür. Bu izole kimlik daha aşırı gruplarda tekfire varan toplumsal bir tecrit ve ayrışma haline gelmektedir. Dışarıdan bakıldığında inandıkları hakikatler için yüksek seviye bir mensubiyet ve fedakârlık gösterdikleri de görülür. Bu zihniyette esas amaç kendi hakikatlerine sadık kalarak yolda olmak ve cennete girmek olduğu için dünyevi pazarlıklara genelde kapalıdır, onlar için beşerî ödüller anlamsızdır; önemli olan mücadelecilik kimliktir. Dünyevi süreçlerin fiziken içinde ruhen dışında gibidirler; kendi ideolojik kalıplarıyla şekillenen küçük bir dünyada yaşama eğilimi baskındır. Beşerî otoriteleri ve seküler hukuku “tağuti” (sınırları aşmış, azgın ve taşkın) görürler, seküler radikalliklerden farklı olarak “tağutlarla” masaya oturmak işbirlikçiliktir. Elbette grubun ve kimliğin devamını sağlayan daima doktriner bir telkin süreci görülür. Bazen yazılı ve planlı, bazen de teamül haline gelmiş bir

literatüre dayalı eğitim süreci vardır. Evlerde yapılan dini sohbetler şeklinde başlar; sohbet halkaları kimliğin baskınlığına ve grup içinde var olma süresine göre nitelik olarak farklılaşır; büyür ya da küçülür. Radikallik arttıkça genelde grup küçülür; özellikle fiili şiddete başvuracak seviyede radikalliğin olduğu hareketler âdeta bir sır cemiyeti gibidirler; her bilgi her ortamda işlenmez, gizlilik önemlidir. Kitleselleşme amaçları yoktur. Ortalama her Müslümana hitap edecek seviyede olan daha ılımlı radikal hareketler ise nispeten daha geniştir; legal yapılar içinde de kendini ifade eder. Günümüzde bu fikirlerin yayılmasında sosyal medyanın da etkisi büyüktür. Örneğin tekfirci eğilimlere sahip Ebu Hanzala mahlaslı Halis Bayancuk'un 315.000 civarında takipçisi var; bazı videoları iki milyon kişi tarafından izlenmiş; Türk toplumunda radikal Selefilik'in etkisini göstermesi açısından bir örnek. Burdaki radikal Selefilik tekfirci Selefilik haline geldiğinde dini motifli terörün doğrudan beslendiği ana zihinsel kod haline gelmektedir.

Mısır, bu tarz dini anlayışlar ve örgütler için bir laboratuvar gibidir; ders almak lazım. Başta destekledikleri Cemal Abdülnasır'la çatışmaya başlayan Müslüman Kardeşler üyeleri, 1954'ten sonra fiili olarak bir tutuklama sürecine tabii tutuldular; hapisane şartlarında yeniden sosyalleşen, özellikle de Seyyid Kutub'un fikirleri etrafında toplanan ateşli gençler, 1966'da Kutub'un asılmasının yarattığı infialin de etkisiyle, serbest bırakıldıklarında, teorik radikalizmi pratik terörizme taşımakta gecikmediler. 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda yaşanan mağlubiyetin de etkisiyle bu gruplardan silahlı eylemler de yapan üç farklı örgütsel yapılanma çıktı. Dini heyecanı çok, fakat dini bilgisi yeterli olmayan bireyler; bu heyecan ve adanmışlığı radikal dini gruplar içinde de var edebilirler. Ayrıca Türkiye bölgesel olarak dini terör ve radikallik üretmeye elverişli çatışma bölgelerine yakın bir ülke; bu açıdan büyüme eğilimindeki radikal Selefilik'i dikkate almak zorunda; sosyal bütünlük ve kültürel uyum açısından yanlış dini bilincin yakıtı bitmeyen bir silaha dönüşme potansiyeli üzerinde ciddiyetle düşünmek gerekir. 2003 el-Kaide İstanbul eylemleri ya da 2015 IŞİD Ankara Garı saldırısı, dini heyecanın nasıl öldüren yanlış bir dini bilince dönüştüğünün kanlı örnekleridir.

TRAD: Modern dönemde terörizm olgusu ile dini temel alan politik şiddet arasındaki ilişki nasıl tanımlanabilir? Yirminci Yüzyılın ilk dönemlerinde ayrılıkçılık ya da radikal terörizm ön plana çıkarken son otuz yılda dini motifli terörizmin artmasındaki nedenleri nerede aramalıyız?

Prof. Dr. Halil AYDINALP: Öncelikle dinin yeniden keşfedildiği, olumlu ya da olumsuz yeni dinseliklelerin patladığı, dolayısıyla sadece bireysel değil aynı zamanda kamusal olarak dinin tekrar ciddiye alındığı bir dönem içinde yaşadığımız söylenebilir. 1960 sonrası kimlik hareketleriyle anılan bir dönem. Modern dünyayla uyumlu yeni dini hareketler; modern dünyayla uyumsuz fundamentalizmler hep birden yeni kimlik hareketleri olarak global konjonktürle paralel ilerleyen süreçler. Ana akım dinlerin küçük parçalara ayrılarak büyümesi, yeni kült hareketlerinde yükseliş, spiritüel eğilimlerdeki artış, “binyılcı” ve “mesihanik” dini zihniyetlerin siyasete etkisi, bütün büyük dinlerde görülen dini köktencilikler dinin yeniden keşfinin tezahürleri olarak kullanılıyor. Post-sekülerizm, çoğul modernlikler ya da pasif laiklik gibi yaklaşımlar bu süreci açıklamak için kullanılan yeni kuramsal eğilimler. Bakış açısına göre değişir; fakat dinin krizinden sekülerliğin krizine doğru hareketlenen canlı bir akademik literatür var. Dolayısıyla din geri dönerken aynı zamanda politik şiddet içeren bir formda geri dönüyor.

Modernite dini marjinalleştirdi; bireysel alana itti. Fakat hayatın katı rasyonaliteler ve sert tüketim kalıplarıyla çepe çevre sarılması bireysel alandaki dini canlılığı da örseledi. Katı sekülerlikler katı dini eğilimleri besliyor denilebilir. Daha canlı dini ruh ve heyecan isteği, yukarıda bahsi geçtiği üzere, din anlamada sağlam bir metodolojiniz yoksa, dışlayıcı ve sert bir retorikten beslenerek kolayca dini düzen arayışına dönüşmektedir. Laikliğin ya da “laiklerin” krizinden beslenen; bütün laik otoriteleri “tağut”; tüm seküler toplumu “cahiliye toplumu” olarak gören radikal dini zihniyet “ilahi hâkimiyetle” kurulacak bir altın çağ peşinde. Mevcut hukuki süreçler ve politik aparatlarla bunu gerçekleştiremeyeceğine inananlar kendi yöntemlerini devreye sokuyorlar. En radikalleri açısından yöntem tercihleri arasında terör de önemli bir alternatif olarak beliriyor. Oyunu ve kurallarını kabul etmemek bu. Daha kolay olan hazır mesaj ve sloganlara yönelme de denilebilir. Devlet nedir; hukuk nasıl işler, kurumlar nasıl var edilir; adalet ve liyakat nasıl tesis edilir, toplum psikolojisi ya da kitle sosyolojisi ne anlama gelir; sermaye, üretim ve tüketim süreçleri neyi ifade eder; modernite ve kent yaşamı anlaşılmalı mı? Dahası Emevi, Abbasi, Selçuklu, Osmanlı ya da İran veya Suudi Arabistan hangisinde ilahi hâkimiyet ne kadar var? Hâkimiyet teorileri açısından ilahi hâkimiyet neyi ifade ediyor? Bütün bunlar yoğun entelektüel birikim ve çaba gerektiren konular. Radikal Selefilik tarih, insan ve hayatla yüzleşmek yerine daha somut ve basit seçeneklerle küçük fakat konforlu bir alan yaratıyor. Adeta dini kavramları modern dünyayı var etmek yerine modern dünyayı yok etmek için kullanıyor. Teolojik birikim

yetersiz; hayat tecrübesi kısıtlı, öğrenim olsa da eğitim tam olmayınca cennete girmenin en kısa yolu Selefilik'in basit mesajlarıyla şekilleniyor. Sadece bir eylem sizi cennete sokabilir. Kılı kırk yaran kitabi dindarlık ya da fazla özcü tasavvufî gelenek onlar için fazla dolambaçlı, bu ölçüde de oyalayıcı ve gereksiz.

Burada sadece katı modernlikten beslenen anti-laik eğilimler değil tabii; aynı zamanda İslam dünyasındaki genel olarak otorite boşlukları ve kaoslar dini motifli terörü besliyor. Yapısal düzensizlik ve toplumsal oturmamışlık var. İçerde işleyen bir sosyal ve siyasal bünyen yoksa; dışardan müdahaleler kolaylaşır. Fakat sonuçta Rusların Afganistan'ı, ABD'nin Irak'ı ve Afganistan'ı işgali ya da İsrail'in Filistin içlerine doğru yayılmacı politikaları önce gerilla tarzı nizami savaşçıları; sonra onların içinden çıkan terörist aktör ve hareketleri besliyor. Temelinde ekonominin yattığı bölgesel güç mücadelelerinin, yeterince güçlü olmadığı halde, içine çekilmiş bir dünya İslam dünyası var karşımızda. Özellikle Orta Doğu.

Bu noktada dini motifli terör dinî adanmışlık, din yorum ve sosyal bağlam dışında, küresel bir sistem problemi olarak karşımıza çıkar. 1979 sonrası Afganistan'da oluşturulan cihat dinamizmi, aynı zamanda SSCB'ye karşı dünya kapitalizmi tarafından desteklenen bu "yeşil kuşak", 1990 sonrası dönemde küresel bir boyut kazandı. Aralarında benzerlikler yanında büyük farklar bulunan bu mücahit kitlenin daha sonra gelen halkaları din ve terör tartışmalarının merkezini teşkil eder. Başta Filistin olmak üzere, İslam dünyasındaki fiili işgaller; işgalin olmadığı bölgelerde ise Batı yanlısı elitler, yeni nesil gezgin mücahitler için çatışmanın alanını ve meşruiyetini yeniden oluşturmuştur. Her iki çatışma alanı da küresel köktenci hareketleri tek bir düşmana yönlendirmektedir: İslam dünyasındaki çatışma bölgelerini küresel oyun alanına çeviren dünya ekonomik sisteminin başat aktörleri ABD ve destekçileri. Etnisite, coğrafya ve kültürün ötesinde; ancak yine belli bölgelerde somutlaşan tekdirî-selefi ve selefi-cihadî kültürden hareketle, girdiği kabın şeklini alan ABD ve Batı karşıtı küresel örgüt ve hücre ağları dini motifli terörün son noktasıdır. İslam dünyasındaki düzenin ve kontrolün yeniden kurulması için dünya sistemine asimetrik bir savaş açılması ve bu savaşın terör eylemleriyle yürütülmesi, Müslüman ve terör arasında kurulan bağın niçin küresel bir görünüme sahip olduğunu da açıklamaktadır.

Peki niçin ABD ve ekseni -ki Batılı ülkeler yanında Türkiye, Pakistan, Suudi Arabistan, Katar, Ürdün gibi ülkeler de bu eksen içinde- küresel cihadizmin düşmanı haline gelmiştir? Aslında cihadistler anti-kapitalist

devrimciler gibi sadece küresel kapitalizme savaş açmıyorlar; baskı ve otorite sıkıntısı yaşanan bütün Müslüman coğrafyalar aynı kapsamda; Doğu Türkistan açısından Çin, Kafkaslar ve Türki Cumhuriyetler açısından Rusya da ABD kadar düşman; sadece İslam dünyasındaki, özellikle de Orta Doğu'daki varlığı ve etkisi açısından esas düşman ABD. Demokrasi ve insan hakları İslam dünyasındaki yeniden yapılanmanın ve kapitalizme eklenmesinin aslında Batı merkezli “meta söylemleri.” kullanılırken, yüz yıl önce olduğu gibi, şimdi de Ortadoğu'da yeni bir “yapay” yapının oluşturulmaya çalışıldığı söylenebilir. Bu yapaylık bölgelerin kendi tarihsel ve toplumsal koşullarını dışlama anlamında bir yapaylık onu da belirtelim. Bununla birlikte, yüz sene öncesine göre bu oyun sahası aktörler, koridorlar, araçlar ve imkânlar açısından çok daha karmaşık bir mahiyet arz etmektedir.

Global cihadizmin küresel kapitalizm ile kesişim noktaları ABD'nin Orta Doğu politikasının temel parametrelerine bakıldığında aslında net olarak görülebilir. Bu etno-dini politığın ana hatları şu şekilde özetlenebilir: (1) İslam dünyasında enerji kaynakları ve hatlarının güvenliği ki sadece güvenli olması yetmemekte, bu kaynakların her gücün kendi düşman/güvenlik algısı içerisinde “şer” odakların kontrolüne geçmeden kapitalist dünya sistemine hizmet etmesi de gerekmektedir; (2) İsrail Devleti'nin güvenliği ve ileriye dönük bekası; (3) müttefikler oluşturarak askeri üsler vasıtasıyla çevre ve yarı çevre bölgelerin takip ve denetim altında tutulması, gerekirse sınırların değiştirilmesi ve yeni egemenlikler oluşturulması, bunun için de her bölgede alt ve karşıt kimlikler/gruplar üzerinden siyaset geliştirilmesi; (4) diplomasi yanında askeri üslerinin sağladığı lojistik ve istihbari avantajla yeri geldiğinde güç kullanmaktan çekinmemeye; özgürlükçü bile olsa kendisini bağlayacak anlaşma ve tezlere yanaşmama; (5) silah ve uyuşturucu kaçakçılığının çeşitli aparatlarla kontrol edilmesi, buna bağlı olarak mafya ve terör faaliyetlerinin doğru yönlendirilmesi; (6) tezat biçimde bütün bunlar yapılırken bölge halkının gönlünün kazanılması, parlamenter sistemin yaygınlaşması, demokrasinin güçlenmesi, kapitalist anlayışın yerleşmesi. Böyle bir çizgi üzerinden İngilizce konuşan dünyada önemi küçümsenemeyecek olan örneğin Esposito da benzer şeyler söyler. İslam dünyasındaki çatışma süreçlerini moral ve entelektüel çizgiden Vahhabi-Selefi eğilimli şiddet içeren bir çizgiye taşıyan ABD kaynaklı Müslüman hoşnutsuzluklarını şöyle sıralıyor kendisi: (1) Demokrasi ve insan hakları gibi değerlere gerçekten sahip çıkılmamakta, reel uygulamaların gölgesinde bütün bunlar boş birer söylemden ibaret kalmaktadır. (2) Bütün barış çabalarına rağmen İsrail'e yapılan yardımlar

Müslümanlar tarafından anlaşılır değildir. (3) Çeçenistan, Kosova ve Keşmir gibi bölgelerde, Müslümanlara uygulanan etnik temizlik karşısında, Amerika'nın yavaş davranarak işi ağırdan alması yeterince dikkat çekicidir. (4) Pakistan'a nükleer silahlanma konusunda uygulanmaya çalışılan yaptırımların İsrail'e uygulanmaması. (5) Doğrudan Saddam Hüseyin'le alakası olmayan yaptırımlarla, Irak'ta, 1,5 milyondan fazla çocuğun hayatını kaybetmesi. (6) İslam dünyasındaki muhafazakâr hareketlerin “tümünün” köktencilikle itham edilip demokratik sürecin sekteye uğratılması ve demokrasi söylemiyle paradoksal şekilde otoriter rejimlerin desteklenmesi

Dünya ekonomik sistemine yön veren aktör devletlerin oluşturduğu merkez, çevre ve yarı çevre ülkeler arasında, merkez ülkeler lehine işleyen karşılıklı bağımlılık ilişkilerinde, ancak çevre ve yarı çevre konumundaki İslam ülkeleri, merkez ülkelerin çıkarlarına hizmet eden, etmediğinde ise bilinçli bir kaos politikasına maruz kalan kırılğan bir yapı arz etmektedir. Dünya sisteminde sermayenin varlığı kârlılığın devamına bağlı. Kârlılığın devamı ise bilindiği üzere temelde hammadde ve enerji başta olmak üzere maliyetlerin düşmesine, ucuz iş gücü zincirinin teminine, yeni talep alanlarının açılmasına, rakip arzların sınırlandırılmasına, teknoloji ve ar-ge transferlerinin kontrolüne, kitle kültürünün yönlendirilmesine bağlıdır. Bu denetim zincirinin dışına çıkan her ülke ya da ulus altı aktör küresel sermayenin düşmanı olacaktır. Özellikle enerji kaynakları, ucuz iş gücü potansiyelleri- ki zengin ülkeler için iki yüz dolara çalışan “kölelerin” verimli kullanılması ve göçmen politikalarının doğru yönlendirilmesi de denilebilir buna- ve yeni yatırım/pazarlar açısından Orta Doğu önemli bir oyun sahasıdır. Kabile kültüründen ulus bilincine geçememiş; enerjilerini gelişme yerine düzen kaygısı içinde etnik ve dini çatışmalara harcayan bazı Müslüman toplumlar tam da küresel kapitalizmin aradığı cinsten yemlerdir. Aktör devletler lehine tek yönlü bağımlılığın devamı için her türlü araç kullanılabilir. İşleyen bir düzen oluşturamıyor, kaynaklarınızı yerli yerince kullanamıyorsanız; merkez ülkeler kendi arasında bir paylaşım yarışına girerek bunu sizin adınıza yapacaktır ve yapmaktadır da. Bu güç ilişkilerinde aşiretlerin, dini grupların, bölgesel güçlerin doğru yönlendirilmesi kadar otorite boşluklarının tetiklediği paramiliter örgütlerin de kontrolü ve takibi gerekir. Örneğin IŞİD'in silahları nasıl bir pazardan temin ettiği, uluslararası savaşıların bu örgüte nasıl katıldığı, potansiyel liderlerin nasıl takip edildiği, hapishanelerden şartlı tahliye edilenlerin örgütteki etkisi, belirli bölgelerde alan açılırken istenmeyen bir hattı geçtiğinde nasıl püskürtüldüğü, gıda ve tıbbi malzeme dahil lojistik desteğin kimler tarafından sağlandığı,

yağmalanan müzelerdeki milyon dolarlık eserlerin kimler aracılığıyla satıldığı, dahası bir terör örgütünün uluslararası pazarlarda nasıl petrol satabildiği gibi sorular, dini motifli terörün küresel sistemle kesişim noktalarını daha net görmemizi sağlamaktadır. Bu yönüyle el-Kaide de Amerikan müdahaleciliğinin hedef alındığı küresel bir terör örgütü görünümündedir.

Elbette bir dinamik öne çekilerek dini motifli terör süreci sadece dünya sistemine bağlanamaz. Tekrar hatırlatalım ki, din ve terör ilişkisinde yapısal şartlar ile bireysel psikolojik durumlar ve dini-ideolojik yorum arasında; fakat yine de çoğunlukla sosyal dinamiklerin yön verdiği bir mekik modelinden bahsedilebilir. Dünya ekonomik sistemi bu mekiğin gücünü ve yönünü belirlemesi açısından önemlidir.

TRAD: El-Kaide terör örgütünün ortaya çıkmasından bu yana dini motifli terörizm üzerine yapılan akademik çalışmaların daha çok İslam dini ile terörizm arasındaki ilişkiye odaklandığı görülmektedir. Oysa daha geniş bir incelemeyle diğer dinler ve inanç sistemler ile politik şiddet arasında bir ilişki kurulabildiği de görülmektedir. Bu konuda bize örnekler verebilir misiniz?

Prof. Dr. Halil AYDINALP: Tabii ki verebiliriz. İslam'la terör arasında daha sık ilişki kurulmasının temel iki nedeni var. Birincisi baştan beri söylediklerimize bağlı kalırsak nerede yapısal bir uyumsuzluk varsa orada radikallik ve şiddet var. Başta Orta Doğu olmak üzere İslam dünyasında kırılğan hatlar daha fazla. İşgal, otorite boşluğu ve kaosların tetiklediği çatışmalar potansiyel olarak radikallikleri ve örgütsel hareketlenmeleri artırıyor. Devlet, hukuk, siyasi katılım, bilim, kadın gibi konular yerini bulamamış. Tam manasıyla bir geçiş aşaması da denilebilir. Böyle bir yapı dış müdahalelere ve yönlendirmelere de fazlasıyla açık. İkincisi, böyle bir algının oluşmasında genel olarak silah tüccarlarının, global medyanın, bazı dini hareketlerin, daha çok sağ kanat siyasetçi, yazar ve iş adamlarının oluşturduğu islamofobi endüstrisinin etkisi var. Tarihsel olarak da günümüzde de Müslümanlarla Batı'nın karşılaşması bütünleşme değil de daha çok çatışma ve rekabet zeminindedir. El-Kaide ve İŞİD gibi terör örgütlerinin global nitelikte ve sıklıkla gündeme gelen eylemleri böyle bir imajın oluşmasına hizmet etmekte; doğal toplumsal karşılaşmaları da alt üst etmekte; Müslüman "öteki" olarak algılanmaktadır. Bunda Euro bölgesindeki ekonomik krizlerin göçmen karşıtlığına dönmesinin de etkisi var. Zaten gelirini ve hayatını senle paylaşmak istemeyen geniş bir kitle var;

terör ya da kriminal aktiviteyle anılman elbette kullanılacak önemli bir koz. Hoş Batı'daki göçmen Müslümanlar arasında Selefî eğilimlerin yayılması da ayrıca tartışılması gereken bir konu.

Çağdaş terör tartışmaları içinde farklı dini yorumlardan beslenen pek çok hareket var. Mesela “Gush Emunim” ve “Kach” hareketleri Yahudilikte, “Hıristiyan Kimliği” hareketi Protestan Hıristiyanlıkta, “Yüce Gerçek” (Aum Shrinkyo) hareketi uzak doğu dini geleneklerinde şiddet ve teröre müracaat eden radikal hareketlerin örnekleridir. Bu dört gruptan hareketle de dini kaynaklı terörün evrensel kesişim noktaları yakalanabilir. Öncelikle bir dini gelenekte herkes radikal olmadığına göre ve herkes aynı kutsal metinlerden beslendiğine göre, kutsal metinlerin kendisine değil, yorumlarına dayalı üretilen köktenci bir kimlik karşımıza çıkıyor. Zaten köktencilik köken olarak Amerikan Protestanlığına ait bir kavram olmakla birlikte bütün dini geleneklerdeki aşırılığı ve kural dışı şiddet meylini ifade eden bir kavram haline gelmiştir. Bu kimlikte varoluşsal ya da politik dini bir ideoloji egemen, dini metinler bu ideolojiyi genelde meşrulaştırmak için kullanılmaktadır. Din, dini kaynaklı terörde yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bir meşrulaştırma ve motivasyon aracıdır. İkinci olarak diğer aşırı dini geleneklerde de tarih normatif ve yanlı biçimde okunur; olaylara ve aktörlere derin teolojik anlamlar yüklenir. Yeni anlamlar çıkarılarak yeni kimlik oluşturulur. Üçüncüsü, dinî hukuka dayalı genelde siyasi bir ideoloji üretildiği dikkat çeker. Beşerî hukuk ve demokratik mekanizmalar tarafından alınan kararlar bu yüzden anlamsızdır. Mesela Yahudilik’de “Halaka hukuku” İslam’daki “Şeriat hukukuna” tekabül eder. Bu hukuk çok sert yorumlandığında radikalliğin ve daha ileri terörize eylemlerin meşruiyet zemini haline getirilir. Mesela bazı Hasidik Yahudi gruplar “Halaka hukukuna” dayalı olarak Mescid-i Aksa’nın yerine Süleyman Mebedi’nin inşa edilme zorunluluğunu beşerî özgürlüklerle tartışılmayacak dini bir vecibe olarak görürler. Bu gruplar içinde Siyonizmi seküler bir ideoloji olarak yargılayıp seküler karakterinden dolayı İsrail’i meşru bir devlet olarak görmeyenler de var. Yine Meir Kahane sempatanı ve Kach üyesi Baruch Goldstein’in 28 Şubat 1994’de İbrahim Camiinde ibadet halindeki Filistinlilere ateş açarak gerçekleştirdiği kanlı terör eylemi manidardır. Ne tezattır ki hayat kurtarmak için hekim olarak eğitilen Goldstein’in radikal dini bilinci hayat alan bir mekanizmaya dönüşmüştür. Yani Yahudiler de kendi radikalleriyle uğraşıyorlar. Dördüncü olarak, gerektiğinde asker ve sivil ayrımı gözetmeden şiddet kullanma eğilimi vardır. “İyilik” için şiddet asla kötü değildir gibi bir yaklaşım devreye girmektedir. Beşinci olarak bu

hareketlerde dinî yönetim ve dinî toplum ısrarı vardır; dünyevileşmeye savaş açarlar, seküler kurumlarla çatışmacı bir ilişki geliştirirler ve bu konuda katıdırlar. Altıncı olarak bu hareketler Mehdici ve Mesihanik unsurlar barındırırlar; soncu ve yeniden kurtuluşçu söylemler üreterek kendilerini nihâi kurtuluşu erecek ayrıcalıklı kimseler olarak görürler.

Örneğin Budizm, Şamanizm, Hinduizm, Hıristiyanlık ve çeşitli yeni dinî akımlardan aldığı unsurlarla yeni bir kült oluşturan Yüce Gerçek lideri Shoko, apokaliptik bir felsefeye dayanarak, dünyanın sonunun yakın olduğunu, kendilerinin seçilmiş kurtulanlar olarak yok oluştan sonraki dönemde insanoğlunun yeniden doğuşunu tecrübe edeceklerini savunmaktadır. Pek çok sefer Buda'dan sonra en aydınlanmış kişi ve yeryüzüne inmiş İsa Mesih olduğunu iddia eden Asahara Shoko, yakında gerçekleşecek global bir savaş olarak tanımladığı Armegeidon'dan bahseder; özellikle Japonya'nın nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlarla yok edileceği fikrini işlediği eskatolojik kehanetlerde bulunmuştur. Bu yok oluş sürecinden de sadece Aum Shinrikyo müritlerinin kurtulacağını iddia etmiştir. Yok oluş sürecini başlatmak için 20 Mart 1995'de Tokyo Metrosuna düzenlediği, 12 kişinin ölümüne, 5000 civarında kişinin kalıcı sağlık problemleriyle yaşamasına sebep olan sarin gazı saldırısıyla bu hareket dikkatleri üzerine çekmiştir. Ayrıca kült hareketlerin kimyasal silah kullanması açısından da önemli bir örnek bu. Yine Evanjelist Hıristiyanlar içinde de yoğun binyılcı ve soncu felsefeye sahip insanlar olduğunu görüyoruz. Oğul Bush döneminde bu Evanjelist grupların ABD'nin Orta Doğu politikasını şekillendirdiği sıklıkla gündeme gelmiştir. Irak'ta öldürülen sivillerin yer yer böyle bir dini zihniyetle meşrulaştırılması dikkat çekicidir. Bazen şiddet bu tarz kurtuluşçu seçilmişlik duygusundan beslenmektedir.

TRAD: Dini motifli radikalleşmenin ana unsurları nelerdir? Bu konuda bir kategorizasyon mümkün mü?

Prof. Dr. Halil AYDINALP: Yukarı bahsettik aslında. Şöyle ilerletelim. Dini radikalleşmenin anlam arkeolojisi yapıldığında, kavramsal olarak neyi ifade ettiği zaten ortaya çıkar. Bir defa “kökten” ve “temelden” karşı çıkma, dolayısıyla katılık ve sertlik ifade eder. Kökten ve temelden karşı çıkılan aktörü, olguyu, süreci ya da düzeni basit bir ısrardan öte hırslı biçimde “değiştirme” talep ve teşebbüsü vardır dini radikalizmde ki bunu ben devrimcilik olarak ifade ediyorum. Ayrıca değiştirmedeki başarısızlık ya da değişimin imkânsızlığı karşısında mevcut yapıdan bir tecrit ve soyutlanma hali vardır ki bu radikalliğin anti-modernist soyutlanma ve ikircikli tercihler

yönünü ortaya çıkarır. Ve son olarak kök ve asıllara vurguyla geçmişteki bir “altın çağ”ı” hem yaşamak hem de diriltmek üzere takip edilen “dışlayıcı” bir hayat felsefesi vardır ki buna sert dini gelenekçilik de denilebilir. Kavram ilk başta bunları ifade eder ki aslın çok şey söyler.

Dini radikalizm bir genel özellikler kümesi olarak sunulduğunda unsurları da ortaya çıkar aslında. Hayatın bütün sorularına cevap veren, ahlakî ve hukukî nihaî temel olarak dinin katı bir sistem olarak yorumu; kutsal metinleri literal anlama eğilimi, dinden hayata değil, yukarıda bahsi geçtiği üzere ideolojik kabullerden dini metinlere gitme; dini esasların mükemmel uygulandığı kök bir çağa inanç ve böyle bir çağın kurulmasına yönelik büyük arzu, bu arzuyu taşımayanları ötekileştirme/şeytanlaştırma. Terör bağlamında uygun fırsat ve imkan elde edildiğinde, gerekirse bu arzunun yerine getirilebilmesi için şiddet kullanma potansiyeli; sadece diğer dinlere inananlardan değil, aynı zamanda ikiyüzlü olduklarına inanılan kendi dindaşlarından da şüphe etme, bazen onlara yönelik de şiddete girişebilme; modern toplumla uyumsuzluk ve bazı durumlarda seküler değerleri bütünüyle reddetme; seküler süreçlerle ilgili sert yorumlarda bulunma; yine de, modernite karşısında pragmatist bir tutum içinde, işe yarayacak kavramlardan ve üründen faydalanma; ezoterik bir anlayışla tarihi kutsallaştırma; ilahi olanla şeytani olanın savaşına da, milenyarist nihai bir kurtuluş anlayışına sarılma; en kaybedilen noktada bile kurtuluşa olan kesin inançtan beslenen bir dini bir idealizm. Bu idealizm çok ileri boyutlara kanalize edildiğinde terörün de sebebi olmakta. Bu idealizm devleti ve toplumu önce fethedip sonra yeniden inşa etmek ister. Bu altından kalkamayacağı kadar büyük bir hedef olduğu için genelde içe kapanıp daha da radikalleşir. Bütün bu unsurlar bize aynı zamanda neyin radikal olmadığını da söyler.

Sorunuzun ikinci kısmına gelirim, radikalizm, radikallik derecesine göre kategorize edilebilir mi? Edilebilir. Benim şöyle bir tipolojim var. Bir defa dini radikalizm iç içe geçmiş sosyo-politik kesitler arasında gidip gelen geçirgen bir kimliktir. Öncelikle modern siyasal sistemle entegre olmuş legal politik İslamcılıkları ayıralım. Artan radikalliğe göre (1) Seküler parlamenter sistemle bütünleşmeyi reddeden İslamcı hareketler; (2) parlamenter sistemi belli şartlarla kabul eden İslami hareketler; (3) “İlahi Hâkimiyet” (Hizbu’t-tahrir de olduğu gibi bazen hilafet), “Tağut”, “Cihat”, “Şehadet” kavramlarına benzer sertlikte anlamlar yükleyen, bilhassa ilahi hâkimiyet ve dini yönetim kavramını öne çıkaran fakat pasif direniş - ki tebliğ de

denilebilir - metodunu izleyen teorik düzeyde radikal dini yapılar; (4) tebliğ, cemaat ve cihat aşamalarının iç içe geçtiğini düşünen ve İslam dünyasında işgal ve otorite boşlukları yaşanan bölgelerde gerilla taktikleriyle çatışmalara katılan cihatçı gruplar; (5) sadece işgal edilen bölgelerde değil kendi coğrafyalarındaki Müslümanları da tekfir eden ve potansiyel olarak teröre çok daha meyyal radikal dini yapılar.

Dikkat edilirse “İlahi Hâkimiyet”, “Tağut”, “Tekfir”, “Cihat”, “Şehadet” ve “Vela-Bera” gibi kavramları yorumlamadaki sertlik, radikal zihniyetteki sertliği de belirlemektedir. Bu konuda temel iki çıkarımımız vardır. En sert dışlayıcı söylemlere sahip tekfirçi gruplardan başlayarak radikallik geçiren ve aşamalı bir yapıdır. Bireysel savrulmalar düşünüldüğünde her aşamada terör faaliyeti görülebilir; ancak görülmeye de bilir. Buradaki ideolojik tasvirlerin terörle ilişkisi başka dinamiklerin etkisinde şekillenir. Tetikleyici olaylar, motivasyonel kaynağın gücü, örgütlü yapılarla ilişkinin sıklığı, uygun lojistik desteğe ve kaynağa sahip olma, yeni imkan ve araçlara erişme, topluma sosyo-kültürel aidiyet seviyesi, daha önce çatışmalara katılma durumu, duygusal naiflik ve genetik yatkınlık, başa çıkılmayan intikam güdüsü, kendi çelişkilerini daha büyük bir dünyaya yansıtma, çatışmalarda Müslümanların özellikle kadın ve çocukların öldürülmesi gibi pek çok faktör potansiyel olarak radikal zihniyeti terör aşamasına taşıyabilir. İkincisi, bütün bu dini-politik nüanslara rağmen dini radikalizm temelde soyut ve zihinsel bir eğilimdir; fakat fiili şiddet ve terör aşamasına geldiğinde bu zihniyet artık genel terörizm tartışmalarının bir parçası haline gelir.

Dolayısıyla ideolojik benzerliğe rağmen taktiksel farklılığa göre dini radikalizm teorik ve pratik düzeyde olabilir. Fakat yine de politik şiddet ve terör potansiyeli olarak ikisi arasında ince bir çizgi olduğu açıktır. Bütün ideolojilerde olduğu gibi, dini radikalizmde de teori pratiği besler; pratik teoriyi etkiler. Radikal teori gözlem ve düşünce ile zamanla gelişir, radikal de daha az radikal de teoride iç içedir aslında; teröre vardırılan radikal pratik ise konjonktürel ve sorun odaklıdır, uygun zamanda, en doğru olmasa da en etkili tercihler yapma eğilimindedir. Radikal teori ikinci ve üçüncü nesil İslami hareket mensupları tarafından üretilirken; teröre başvuran radikal pratik daha çok deneyimsiz gençler aracılığıyla gerçekleştirilir. Seyyid Kutup’la Salih Seriyeye ve Şükri Mustafa; Ebu Muhammed Makdisi ya da Ebu Basir Tartusi ile Ebu Musab Zerkavi; Muhammed Kutup ya da Abdullah Azzam ile Usame b. Ladin ve Eymen Zevahiri arasında, benzer

yerlerden gelmelerine rağmen ideolojik ve taktiksel farklılıkların eşlik ettiği teori ve pratik ayrışmaları görülür. Bu yüzden radikal teori ile radikal pratik arasında uyum kadar uyumsuzluk ve çelişkiler de görülebilir. Neticede terörün genel çerçevesi belli. O çerçeveye girenler terörizmle ilişkilendirilir.

TRAD: Dini istismar eden terör örgütlerinin terör örgütüne eleman kazanmak için kullandıkları radikalleşme yöntemleri ve tekniklerini anlatır mısınız?

Prof. Dr. Halil AYDINALP: Evet burada yine iç içe geçmiş bir süreçten bahsedilebilir. Şöyle bir tablo üzerinden cevap vereyim arzu ederseniz. Bir defa toplumlarda, özellikle bizim gibi muhafazakâr karakterli toplumlarda dini bilgisi, dini anlayışı eksik ya da gereken bilgilere sahip olmayıp da dini heyecanı çok olan bir kitle var. Din bir duygudur neticede her zaman bilgi ile duygu paralel ilerlemez. Ama siz o duyguyu bir toplumda genel geçer düzgün bir dini kültür oluşturmak için eğitmeli ve işlemelisiniz. Dini duyguyu bilgiyle beslemelisiniz. Dini motivasyonu bilgi ile beslemediğimizde, dini heyecanın nerelere kadar gideceğini kestiremezsiniz. Dolayısıyla bir toplumda böyle heyecanı çok yüksek, bilgi seviyesi düşük insanlar resmi, planlı, düzenli din eğitiminden geçmemişse, din konusunda neyin ne olduğu anlaşılmamışsa, dini bir kavramı olması gereken bir yere oturtamamışsa; bu toplumda her dini arayış radikallikle buluşma imkânına sahiptir. Çarşı, pazar, okul, kampüs, kantin, çay ocağı, yurt, çoğu sosyal ortam radikalizmin mekânı olabilir. İşleyen ve uyum üreten bir dini kültür ve doktrininiz yoksa bütün mekânlar risk taşır. Temel meselelerden birisi budur.

Selefi deyince sistemle uyumlu selefiler var, tekfirici Selefiler var, cihatçı Selefiler var. Hepsi aynı kategoride değil. Biz ayrıca bir dernekler cenneti gibiyiz. Ve azımsanmayacak oranda da Selefi eğilimli yapı var ülkemizde. Bu insanlar dini heyecanını tatmin etmek ya da dinini öğrenmek için böyle yapılara gidiyor. Birey bu derneğin gerçek anlamını, kimler tarafından kurulduğunu, nereden desteklendiğini ve amacını çoğu zaman bilmiyor. Ama okullarda, cami altlarında saf dini duygularla insanlar bu derneklerin peşine takılıyorlar. Bunların bir kısmı zihniyet olarak radikal dini zihniyete uygun yapılar. Siz önce bu dernek faaliyetlerine katılmaya başlıyorsunuz sonra bu ev sohbetlerine dönüyor, sonra da radikal fikirlerin konuşulduğu daha küçük ortamlara dönüşüyor. Bazı yakalanan eylemciler biz ev sohbeti yapıyorduk, ev sohbetleri derinleşti diyerek bunu kanıtlıyor. 2003 İstanbul el-Kaide saldırıları sonrası tutukluların ifadeleri de bunun kanıtı. Dikkat ederseniz dini bağlam, dini radikal bir bağlama geçiş yapıyor.

Burada iş ve okul arkadaşlıkları, akraba ve komşuluk ilişkileri, bazen izlenen bir video ya da yorumcu bu geçişte aracı mekanizma olabiliyor. Dolayısıyla Selefi eğilimli yapılanmalar üzerinden bir örgütlenme görüyoruz. Fikirlerin yayılmasında, insan stokunun oluşmasında sosyal medyanın çok büyük etkisi var. Daha önce Ebu Hanzala lakaplı Halis Bayancuk örneğini vermiştim. Başkaları da var.

1980'li 90'lı yıllarda dergi, kitap ve gazete zihniyet ve ağ oluşturmada etkiliydi. İnternet bu zihniyet ve sosyal ağları çok üst bir noktaya taşıdı. Her türlü fikir enflasyonun ve dezenformasyonun bulunduğu sanal ortamlarda fikirler bölünerek çoğalıyor. Buradaki post-modern boşluktan elbette radikallikler de besleniyor. Kontrolü de kolay değil. Canlı bomba sosyolojisi çalışmış birisi olarak, İslam fıkhı açısından intihar eyleminin meşruiyetiyle ilgili Arapça ve İngilizce pek çok fetva ve yorumla karşılaştım. Hatta ortalama 150-200 dolarlık bir maliyetle evde nasıl bomba yapılacağını anlatan forum siteleri gördüm. El-Kaide bir ruh olarak tüm dünyada göçebe bir şekilde dolaşüyor derken; yeni nesil örgütlenme modeline işaret ediyoruz aslında. Zihniyeti ve duyguyu oturduğunuz yerde hiçbir örgütsel bağlantı kurmadan oluşturabildiğiniz gibi, bu ruh ve zihniyetle eylem yapma kapasiteniz de var. Yeni nesil terörizm bunun için çok daha tehlikeli. Aynı anda her yerde; su gibi bulunduğu kabın şeklini alıyor hem var hem yok. Onun için el-Kaide bazı saldırıların içinde fakat maddi deliller ve somut ilişkiler açısından dışında. Kendinden menkul hücre yapıları örgütlü ve hiyerarşik terörü üst bir noktaya taşıyor. Bulduğunuz yerde durumdan vazife çıkarıyorsunuz. Dolayısıyla burada legalize edilmiş dernek faaliyetleri yanında interneti de dikkate almak lazım.

Bu konuda başka bir nokta hayatının bir döneminde çatışma bölgelerine gitmiş insanlardır. Birinci Afgan Cihadına katılmış ikinci nesil cihadistler Çeçenistan'a Bosna'ya Keşmir'e gitmiş; üçüncü nesil cihatçılar onları izliyor. Hiçbir çatışma tarihi olmayanlar da olanlardan ilham alabiliyor. Çatışma bölgelerinde ideolojik ve askeri eğitim alan kişi ülkesine döndüğü zaman artık potansiyel bir lider adaydır. Bunların önemli bir kısmı işine gücüne geri dönerken; bir kısmı terör faaliyetleri içine girebiliyor. El-Kaide ve DEAŞ operasyonlarında yakalanan bazı üyeler bu durumun kanıtıdır. Irak, Suriye ya da Afganistan tarihleri var. 2003 İstanbul eylemlerini gerçekleştiren ana kadronun ortak noktası Afganistan tarihlerinin olmasıdır. Ya savaşmak için ya okumak için ya da daha iyi İslami hayat yaşayacağına inandığı için Afganistan'a veya Pakistan'a gitmiş; kendi

deyimleriyle hicret etmiş. Döndüklerinde benzer zihniyet onları ortak düşmana karşı girilen bir eylemde birleştirmiş. Dolayısıyla burada çatışma bölgelerine giden insanların oluşturdukları gruplaşmalar eleman kazanmada çok etkilidir.

Başka bir şey. İnsanlar genelde okullarda ve üniversite kampüslerinde ikincil sosyalleşmeler gerçekleştiriyorlar ve bilindiği üzere bütün fikirlerin örgütlü yapıları vardır üniversitelerde. Dolayısıyla üniversite dönemi ve ortamı devrimci radikallikler için önemli zamanlar ve mekânlardır. Örneğin bir Anadolu vilayetinden Büyük şehre gelmiş. Parası olsa gider ev tutar. Fakat imkân yok bir dernek evine ya da yurduna gidiyor. Radikal İslamcı hareketlerin de kendi evleri var. Tabii insan ilişkileri şeklinde fikir alışverişi başlıyor buralarda. Dört sene büyük bir zaman dilimi; doğru mekânlar ve arkadaşlar tercih edememişsen her türlü aşırı fikrin içinde bulursun kendini ki bu dönem zaten hayatın sorgulanmaya başlandığı bir zaman dilimi. Velev ki çok seküler bir aileniz de olsa en katı fikirler içinde yeniden sosyalleşebilirsiniz. Usame b. Ladin'in kardeşleri ve kuzenleri Avrupa'da Amerika'da avangard hayatlar yaşıyor. Carmen b. Ladin'in, Ladin ailesi hakkında içerden yazdığı kitap bu konuda çarpıcıdır. Usame'nin kendi öz kuzeni ABD'de şarkı yazarı müzik yapan gayet de seküler bir kadın. Kral Faysal'ın Cemal Abdülnasır baskısından kaçan Müslüman Kardeşler'e Suudi eğitim kurumlarında açtığı alanın gelecekte Bin Ladin krizine dönüşeceğini kestiremediğini görüyoruz. Fakat ilgili literatürde tekrar eden bir tema olarak Bin Ladin'in üniversite yıllarından itibaren Muhammed Kutub ve Abdullah Azzam gibi İhvan üyelerinin etkisinde yeniden bir sosyalleşme yaşayıp 20'li yaşların başında soluğu Afganistan'da aldığı görülüyor. Bunlar bize politik dini tercihlerle radikalleşme arasında ilişki olduğunu gösteriyor.

Bir de aile etkisinden söz edilebilir. Dini radikalizm babadan oğula geçer mi? Genel olarak geçmiyor ama evet diyebileceğimiz örnekler de var. Mesela aileniz selefî eğilimleri yüksek bir aile ise çocuklarda bunun büyük bir etkisi oluyor. Yani bu radikal yapıların aynı zamanda aile yapıları olduğunu da düşünmek lazım. Bunların önemli bir kısmı evli insanlar. Çoluğu çocuğu var ve birbirleriyle ilişki içinde yaşıyorlar. İç evlilikler radikalizmde aile etkisini gözler önüne seriyor. Mesela bahsi geçen Halis Bayancuk, Hizbullah yönetici ve ideologlarından firari sanık -ki İran'da öldüğü söyleniyor- Hacı Bayancuk'un oğlu. Usame b. Ladin'in oğlu Türkiye'deki 2003 eylemlerinin de beyni olan Ebu Hafs el-Mısri'nin (Muhammed Atef) kızıyla evli. Bu Osman b. Ladin aynı zamanda Eymen

Zevahiri sonrası el-Kaide Global'in potansiyel lider adaylarından birisi. Yine terör eylemlerinde ya da bölgesel çatışmalarda öldürülen cihatçıların dul eşlerinin grup içinden seçilen bireylerle evlilik yaptığı bilgileri yanında; yetim çocuklarının da diğer cihatçılar tarafından kollandığı ve büyütüldüğü bilgilerine de rastlanmaktadır. Bunlar da aile ve evliliklerin bu tarz karşıt kültür alanlarının nasıl inşa edildiğini göstermesi açısından önemlidir.

TRAD: Türkiye'de faaliyet gösteren din motifli terör örgütleri hangileridir? Bunların ortaya çıkış sürecini anlatabilir misiniz? İlk örgütler nasıl ve hangi şartlarda ortaya çıktılar? Nasıl bir dönüşüm geçirdiler?

Prof. Dr. Halil AYDINALP: Kapsamlı bir soru bu. Bu soruyu cevaplarırken şöyle bir çerçeve çizelim isterseniz. Türkiye'nin kendi sınırları içerisinde bizim başta koyduğumuz terörizm tanımının içine giren çok örgüt olduğu söylenemez. Hâkimiyet, tekfir, cihat, şehadet eksenli teorik düzeyde radikal hareketler ve oluşumlardan bahsedilebilir. Yukarıda çizdiğimiz tanım ve sınırlardan hareketle bu grupların hangi düzeyde radikal oldukları ya da eylem potansiyelleri ayrıca tartışılabilir. Okuyucu da kendi çevresindeki grupları bu açıdan tartabilir. Özetle teorik düzeyde radikallikler var; fakat terör seviyesinde Daiş ve el-Kaide'nin Türkiye uzantıları yanında yakın geçişte etkili olan Güney Doğu Hizbullah'ından bahsedilebilir. Geçmiş dönemlerde İBDA-C örgütü vardı. Diğer iki örgütsel yapı ile yan yana getirilir mi tartışılır ama İBDA-C'nin bir hilafet söylemi, bir ilahi hâkimiyet söylemi var. Ama eylem ve örgütsel yapısı yok. Üniversitelerde gösteriler, birkaç gazetecinin dövülmesi, yine bazı kişilere sataşma gibi fiili eylemleri terör kapsamına sokabileceğimiz cinsten eylemler değil. Hizbuttahrir için de benzer şeyler söylenebilir. Hilafet merkezli bir dini-politik yapı üzerinden kendilerini ayırt ediyorlar; fakat onlar da tebliğ aşamasında olduklarını öne sürüyorlar; daha çok kendi içlerine dönük doktriner eğitim faaliyetlerine odaklanmış durumdalar. İBDA-C gibi günümüzde legal dergicilik yanında YouTube kanalları da var. Türkiye'nin laik anayasal düzenini aleni olarak kabul etmediklerini; Cumhuriyet'e karşı kurtuluşun hilafette olduğunu söylemekten çekinmiyorlar. Politik-dini ideoloji var, kendilerine göre strateji ve hedefleri var, bir emir etrafında hiyerarşik yapıları var, kendi içlerinde bir ekonomi de oluşturmuşlar fakat şiddet, özellikle sivillere yönelik şiddet görülüyor. Tabi bu konulardaki nihai bilgi ve belgeler Türk emniyet ve istihbarat birimlerinde yer alır. Bunlar genel gözlemler.

Bu yapıların Türkiye'de niçin var oldukları ayrı bir mülakatın konusu olabilecek genişliktedir. Burada çok genel olarak ifade edebiliriz. İslam'da

Haricileri, Yahudilikte Sikarileri dikkate alırsak politik ve sosyal şartların eşlik ettiği dinden mülhem radikal fikirlerin her dönemde söz konusu olabildiği görülür. Dini yorum ve idealler doğru yönetilmezse her zaman katı anlayışlara ve pratiklere dönüşebilir. Din, sosyolojik olarak, dindarları ve dinsizleri aşan yönetilmesi gereken kamusal bir meseledir. Doğru yorumlanmadığında ve idare edilmediğinde terörizme varan tepkisellikler de üretebilir. Temellerden birisi bu. İkinci olarak birincisiyle bağlantılı biçimde katı dini yorum ve idealizm Cumhuriyeti, laikliği ve Kemalizm'i dışlayan bir söylemle vücut bulur. Dün saltanat ve hilafet taraftarı Cumhuriyet karşıtı yapılar bugün de Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı olmaya devam ediyorlar. Buradaki zihinsel kopuş hala uyuma çevrilemedi sanki. Hizbullah'ın ve Hizbuttahrir'in bu konudaki söylemleri gayet açık. Anti laik ve anti cumhuriyetçi bir retorikten besleniyorlar. Burada yer yer etnik ve sınıfsal aidiyet maluliyetleriyle baş başa giden bir dini radikallikten de bahsedilebilir. Bunların bir bölümü cumhuriyetten mi yoksa Türklükten mi rahatsızlar ya da Türk kimliğinden duyulan hoşnutsuzluk dini devrimci bir dile mi aktarılmış tartışmalı bir konudur. Sonuçta milli devleti dışlayan bir söylemleri var; adına ne denirse densin. Üçüncüsü düşünsel olarak katı gelenekçilik ve Selefi eğilimler; pratik olarak el-Kaide ve İŞİD kendi coğrafyamızın tarihsel koşullarının ürettiği halkın da talep ettiği gerçeklikler değil; bunlar Orta Doğu ve Arap dünyasından ithal düşünce kalıpları ve yapılar. Hizbullah'ın varlığı İran'dan, el-Kaide'nin varlığı Suud ve Mısır kökenli Selefi Araplardan; Hizbuttahrir İsrail travmasını yaşayan Filistinli yöneticilerinden bağımsız düşünülemez. Ayrıca el-Kaide ve DEAŞ'ın ABD'nin jeopolitik vizyonu; Hizbuttahrir'in İngiliz pro-hilafet stratejisi; Hizbullah'ın da İran'ın Şii hilal anlayışı içinde bir yerlere oturduğu reddedilemez. Dolayısıyla bölgesel ve global güç ilişkileri örgütsel yapı ve düşünsel hareketlenmeleri de tetikleyecek bir mahiyet arz etmektedir. Suudi kökenli Rabıta, Mısır kökenli İhvan ve İran kökenli devrimci hareketlerin sivil eğilimler şeklinde yıllarca var olduğunu da unutmamak lazım. Yine bu örgütsel yapıların düşünsel zemini 1960'lardan itibaren yapılan tercümelemlerle Türkiye'ye girmiştir. İranlı, Mısırlı, Suriyeli, Ürdünlü, Pakistanlı yazarların kendi toplumsal ve tarihsel bağlamlarında geliştirdikleri fikirler çevirilerle Türkiye'de de yaygınlaşmıştır. Bırakın 60'ları, günümüzde bile tekfirci fikirlere sahip kişilerden yapılan derleme ve tercüme yayınları kitapçılarda görebilmekteyiz. Örnek Ürdünlü Ebu Muhammed Makdisi, Suriyeli Ebu Basit Tartusi.

TRAD: Hocam bu örgütlerin geleceği hakkında neler söyleyebiliriz, ondan bahsedebilir misiniz?

Prof Dr. Halil AYDINALP: Türkiye bağlamında mı?

TRAD: Evet hocam.

Prof. Dr. Halil AYDINALP: El-Kaide Türkiye yapılanması 2003 saldırılarından sonra büyük oranda deşifre edilmiş ve olayla irtibatlı pek çok kişi kısa sürede yakalanmıştır. Eylemleri itiraf etmişler; hatta bazı sanıklara tatbikat da yaptırılmıştı. 2003 sonrası dönemde peyderpey devam eden eş zamanlı operasyonlar el-Kaide Türkiye'nin sıkı biçimde takip edildiğini gösterir. 2003-2010 arasında 3000 civarında kişinin gözaltına alındığı, bunların 300 kadarının tutuklandığı dikkate alınır, el-Kaide'nin çok geniş bir taban bulmamasına rağmen, Türkiye'de yapılanmasını devam ettirdiği söylenebilir. Yine de 2015 Ankara Garı saldırılarında olduğu gibi, kısa zamanda sınırdan geçen eylemciler büyük saldırılar düzenleyebiliyor. Özellikle 2011 sonrası Suriye ve Irak'ta otorite boşluklarının tetiklediği, başta DEAŞ ve ondan kopan militan hücreler, son dönemlerde bu tarz riskleri daha da artırmaktadır. Yine Ocak 2008 Gaziantep operasyonunda beş polisi yaralayan, bir polis memurunu da şehit eden el-Kaide üyesi teröristler, örgüt tarihinde görülmeyen bir ilke daha imza attılar, ilk defa emniyet güçleriyle çatışmaya girdiler.

El-Kaide, lider-ideoloji-örgüt-eylem-destek şemasına uygun geleneksel terör örgütü modeline sahip değil. 1990 sonrası küçük, bağımsız ve yarı bağımsız hücreler şeklinde yeni örgütlenme modeline sahip bir yapı kazandı. Çatışma ve iç savaş bölgelerinde el-Kaide mensuplarıyla münasebeti olan, örgütün felsefesini ve çatışma stratejisini benimseyen her ülkeden kişi ve grup, kendi ülkesinde kendi insanıyla bazen aktif, bazen uyuyan küçük hücreler şeklinde bir görünüm sergilemektedir. Bu hücreler bazen kendi imkânlarıyla, kendi belirledikleri hedeflere yönelik, kendi bildikleri yolda yürümektedirler. Türkiye'de el-Kaide, bu tarz küçük örgütlenme yapıları içinde düşünülebilir. Bu küçük yapılar yeterli maddi ve lojistik desteğe sahip olmadıklarında, terör eylemi gerçekleştirecek profesyonelliğe de sahip olmadıkları için amatör bir ruhla faaliyette bulunmakta ve genelde istihbarat birimleri tarafından kısa sürede deşifre edilmekte. Bununla birlikte, bazen de, 2003 eylemlerinde olduğu gibi, merkezdeki beyin tarafından karar verilen eylemler için çok daha profesyonel saldırı planları yapabilmektedir. Bu tarz sansasyonel saldırılar

için el-Kaide global ilişki ağını devreye sokuyor; para, insan, gerekli belge yanında, stratejik bilgi ve tecrübe aktarımı yapıyor. El-Kaide'nin bağımsız küçük hücreler şeklinde yapılanmasının temel mantığı ise, düşmanla güç dengelerini alt üst edecek asimetrik bir savaş stratejisi uygulama istediğidir. Onların karar verdiği yerde ve zamanda, yine onların tayin ettiği hedefler yok edilecektir. Bu âdeta her yerde olan hayalet mantığına dayalı bir stratejidir. Ve eylem sonunda yok edebileceğiniz bir düşman da yoktur karşınızda. Ayrıca küçük hücrelerini feda ederek böylece daha önemli merkezî yapıların deşifre edilmeden devamı temin edilmektedir. Dahası örgüt her ülkede, bu ülkenin koşullarına ve kültürüne sahip militanlar kullanarak eylem yapma kapasitesine sahip olmaktadır. Ez cümle el-Kaide'nin Türkiye uzantısı iki kademelidir. Birinci kademe amatördür; irili ufaklı sempatizan kitlelerinden oluşur, ikinci kademe merkezi beyin tarafından yönlendirilir; bu beyinde Ebu Hafs Mısri ve Ebu Musab es-Suri gibi otuz yıllık teori ve pratikten gelen taktisyenler var. Tehlikeli olan elbette ikincisi. Fakat Bin Ladin ve Zevahiri sonrası el-Kaide merkezi yapısında özellikle liderlik açısından bir dağınıklık ve belirsizlik var. Süreç nasıl işler bilemiyoruz. Uyuyan hücreler ve bir ruh olarak el-Kaide var olduğu sürece her zaman birileri düğmeye basıp büyük eylem kararı alabilir. Bunları önlemek içinse örgütün merkezi yapılanma ve hareketlerini, beyin takımının hamlelerini çatışma bölgelerinde istihbari olarak takip etmek gerekiyor; sadece ülke içi istihbaratla bu yapıların büyük eylemlerini önlemeye çalışmak büyük risk almaktır. Zira kırılğan bir bölgedeyiz. Afganistan-Pakistan sınırı başta olmak üzere İslam dünyasındaki tüm çatışma bölgelerindeki cihadi Selefi hareketlenmeler Türkiye'yi ilgilendirir.

İŞİD'e gelirse, Irak ve Suriye'de 2015 itibariyle yaklaşık 138 bin kilometrekare bir alanı kontrol eden İŞİD'e, anlaşılan o dönemde aktör devletler tarafından bir alan açılmıştır. Sonra Irak'ta ABD, Suriye'de Rusya destekli koalisyon güçlerinin hava saldırıları başlar başlamaz İŞİD hızla büyüdüğü gibi hızlı biçimde zayıfladı. Sonuçta ömrü karşı koyamadığı hava saldırıları kadar olan İŞİD'e, bu ölçüde geniş bir alana yayılmadan önce niçin hava saldırısı yapılmadığı sorusu, çok denklemlili Orta Doğu'da, bu örgüte bilinçli bir alan açılması olarak yorumlanabilir. Bunu kim yaptı dersiniz kimin işine yaradıysa onlar yapmıştır. İŞİD özellikle 2015-2016 sonrası Irak ve Suriye'de bölgesel radikal bir güç olmaktan çıkmaya başladı. Her ne kadar pandemi ve bölgesel anlaşmazlıklar sebebiyle Irak ve Suriye'de varlık gösterse de Mart 2019'da Suriye'nin Irak sınırında yer alan Bâğus beldesinde kontrolü altındaki son bölgeyi de kaybetmiştir.

BM Güvenlik Konseyi'nin 26 Haziran 2022 tarihli IŞİD raporuna göre 2017-19 arasında global ağlar kurmaya başlayan DEAŞ, Avrupa ülkeleri de dahil, fakat özellikle İslam dünyasında, iç savaş ve otorite boşluğu olan bölgelerde küçük ve merkezizetçi olmayan hücreler şeklinde varlığını devam ettirmektedir. Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Rusya faaliyetlerinin merkez ofisinin (Faruk Ofisi) Türkiye'de olduğu vurgulanan bu raporda; son yapılan operasyonlardan sonra ofisin tekrar Şam'a taşındığı ifade edilmiş. Ağırlıklı olarak finansal merkezi Irak olmak üzere, DAİŞ liderliğinin 25 milyon dolar civarında bir mali kaynağa sahip olduğu; örgütün, diğer bölgelere göre, özellikle Afrika'da eylem kapasitesinin daha fazla olduğu söylenmektedir. Irak ve Suriye'de 6000 ile 10.000 arasında aktif DAİŞ militanı olduğu tahmin edilirken; özellikle Suriye'nin kuzeyinde 10.000 civarında DAİŞ militanının da Suriye Demokratik Güçleri'nin elinde bulunduğu bilinmektedir. Yine aynı bölgede Hevl'de -ki burası Nusaybin'e 90 km civarında bize yakın bir bölgedir- yer alan kamplarda cihadist kültürden gelen pek çok insanın yaşadığı görülmektedir ki bu kamplarda sadece 30.000 civarında çocuğun yaşadığı düşünülürse manzara daha net ortaya çıkar. Bu insanların normal hayata entegre edilmediğinde gelecek çatışmaların potansiyel kaynağı olacağını tahmin etmek elbette zor değildir. Yukarıda bahsettik; işlevselci bir bakış açısıyla, daha iyi alternatif bir işlev üretmediyseniz, cihadizm babadan oğula geçen bir meslek haline de gelebiliyor. Bu kamplardaki sayı ve bölgemize yakın olması gelecek açısından potansiyel risk olarak görülebilir. Ayrıca Irak ve Suriye'de DAİŞ kaplarına katılmış Türk vatandaşları da ayrıca değerlendirilmeli. Bir bölümü ailesiyle de giden bu insanların hem dini anlayış hem vatandaşlık bilinci hem de kültür olarak uyumu ve rehabilitasyonu ciddiye alınarak planlanmalıdır. Aksi takdirde bu insanların bir bölümü de uyuyan hücrelere dönüşebilir. Oranın travmalarını Türkiye'ye taşıyabilirler. İçerindeki idealizm, belki de tükenmişlik ya da intikam duygularıyla örgütsel faaliyetlere girişebilirler. Zannediyorum Aile Bakanlığı ve Diyanet bu konularda ortak çalışmalar yürütüyorlar.

Günümüzde bölgesel bir güç olmamakla birlikte, IŞİD, küresel bir yapı olma potansiyelini değerlendirmeye çalışacaktır. Cihadi ve tekfiri eğilimlere sahip bireylerin olduğu her yerde el-Kaide gibi zihinsel bir ruh olarak potansiyel bir örgüttür. Lojistik imkanları ve para transferleri dikkatle takip edilmesine rağmen; 2015 sonrası yine de global eylemler yapabilmektedir. 2016-2017 arasında İngiltere, Fransa, İsveç ve Türkiye'de gerçekleştirdiği terör eylemleri bu tarz global saldırıların örnekleri. Özellikle IŞİD'in 10

Ekim 2015’de 103 kişinin öldüğü 500’den fazla kişinin yaralandığı Ankara Garı’nda yaptığı canlı bomba eylemi, Cumhuriyet tarihinin en kanlı terör saldırısı olarak tarihe geçmiştir. Peki ne istiyorlar Türkiye’den? Saldırı sonrası Türk hükümetinin ABD’nin ajanı olarak suçlandığı örgüt açıklamasında, Afganistan’daki Türk askerlerinin geri çekilmesi, İsrail ile bağların koparılması, Irak’ın işgalinde ABD’ye asker tahsis edilmemesi ve Türkiye’nin “haçlı ordusuna” destek vermemesi gibi talepler dillendirdiler. Demek ki Türkiye ile ilgili politik vizyonları bu; dün istediklerini alamadıklarına göre bugün de benzer isteklerle ortaya çıkabilirler. Tabii bu ortaya çıkış için arkalarında profesyonel maddi ve lojistik destek olması lazım. Ancak küçük hücreler o zaman büyük tehdit haline gelebilir.

Hizbullah'a gelelim. Hizbullah malum bir siyasal partiye dönüştü 2000’den sonra, HÜDAPAR Hizbullah’ın siyasi uzantısı olarak legal arenada faaliyet göstermekte. Bu biraz da zorunlu tercihti; zira devletin Beykoz’daki operasyonu bütün arşiviyle birlikte Hizbullah’ı deşifre etti; liderleri öldürdü, örgütsel yapıları felç edildi. Artık dernekler ve partileriyle var olmaya çalışıyorlar. Bir çeşit siyasal entegrasyon yaşanıyor. Kendi örgütsel tarihlerini; şiddete müracaat ettikleri dönemleri reddetmiyorlar, fakat kendilerine göre anlamlandırmaya çalışıyorlar. Etkin oldukları bölgede HDP ve PKK ile mücadele etmek zorunda kaldıkları için cılız bir görünüm sergiliyorlar. Bekledikleri rüzgârı yakalayamadılar; fakat legalize olma süreçleri de devam ediyor. Güney Doğu’daki Kürt etno-politiğini yönlendiren yapıların gölgesindedir. Esen kimlik rüzgârı küresel anlamda da esen bir rüzgâr; dinmediği sürece etno-politik dini-politiği baskılayacaktır. Ayrıca mevcut İslamcı iktidar bölgedeki kendi oy potansiyelini düşünerek HÜDAPAR’ın önünü açmayacaktır. Bu da onlar için dezavantaj; çift taraflı baskı altındalar sanki. Dahası bölgede devrimci İslam’ın karşısında geleneksel bir şıhlık ve medrese sistemi var. Geçmişte Hüseyin Velioglu da önce bölgedeki şıhların desteğini almak istedi; fakat çok başarılı olamadı. Günümüzde de çok bir şey değiştiğini zannetmiyorum. Yine de Diyarbakır meydanına binlerce kişiyi toplayabilecek güçteler. Peygamber Sevdalıları adı altında oluşturdukları platform bir gösterge. Teşkilatları ve bağlıları var. Bu potansiyeli değerlendirmeleri için bir de-radikalizasyon süreci yaşamaları gerekiyor; bu da dini ideolojilerini yumuşatmaları anlamına gelir. Şu an böyle bir görüntü sergiledikleri söylenemez. İkinci bir konu, bu örgütsel yapılar Türkiye’nin resmî ideolojisiyle kavgalı. Barışmaya da niyetleri yok gibi; zira ideolojileri buna müsait değil. Bu durum kendilerini daima karşıt kimlik alanına hapsedecek bir özelliktir. Cumhuriyet, laik hukuk, milli

devlet bir tarafta; kurtuluşçu bir ideoloji olarak İslami düzen, İslami otorite, bir hilafet sistemi öbür tarafta. İki zıt arasında üçüncü bir yol arayışı onları marjinalliğe de itebilir; içlerindeki “Z kuşağının” etkisinde bu zıtlığı yumuşata da bilirler. Zaman içinde göreceğiz.

TRAD: Hocam Terörizm ve Radikalleşme Araştırmaları Dergisi TRAD adına çok teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Halil AYDINALP: Ben teşekkür ederim.